

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

**XORIJDA MAKTABGACHA
TA‘LIM**

**FANIDAN
MA‘RUZALAR MATNI**

Termiz – 2018

Termiz davlat universiteti kengashi tomonidan 201__ yil “____”
_____dagi “____”-sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan fan dasturi asosida
ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrası
katta o’qituvchisi F.M.YUldosheva

Taqrizchilar: TerDU Maktabgacha ta’lim kafedrası
mudiri, dotsent M.O.Norbosheva
TerDU Pedagogika va psixologiya
kafedrası mudiri, p.f.n Bozorova.M

Termiz davlat universiteti Ilmiy-Uslubiy kengashining ____ ____2018
dagi ____-sonli bayoni.

1.Mavzu: Xorijda maktabgacha ta`lim fanining predmeti. Jahon mamlakatlari ta`limi taraqqiyotining ayrim masalalari

Reja:

1. Xorijda maktabgacha ta`lim fanining maqsadi.
2. Rivojlangan mamlakatlar ta`lim tizimining o`ziga xosliklari.
3. Zamonaviy ta`lim va innovasion texnologiyalar sohasidagi ilg`or xorijiy tajribalar: blended learning (aralash o`qitish), mahorat darslari, vebinar, evristik metodlar va boshq. Zamonaviy ta`limda tyutor, supervizor, fasilitator, edvayzer va moderatorlik faoliyati.
4. Xorij ta`lim tajribasida differensial, integrativ va masofaviy ta`lim masalalari.

Tayanch iboralar: blended learning (aralash o`qitish), mahorat darslari, vebinar dars, evristik metodlar, tyutor, supervizor, fasilitator, edvayzer, moderatorlik faoliyati, trimestr, —xanlar||, dzyuku maktablari, gakuenlar, tanki-daygaku, kenkyu-sey, elementar ta`lim, yo`nalish maktablari, asosiy maktab, real maktab, gimnaziya, umumiy maktab, fond stipendiyalari, Maks Plank jamiyati, Gelmgols jamiyati, Fraungofer jamiyati, Leybnits jamiyati, kasbiy akademiya, xagvonlar, —fuqarolik maktabi||, xangil, xancha, susen-standart testlari, chesusenlar, flamand maktab dasturi, subsidiya, —ona maktab, differensial ta`lim, integrativ ta`lim, masofaviy ta`lim.

O`zbekiston jahon andozalariga mos keladigan ko`p bosqichli ta`lim tizimiga o`tmoqda. Ta`lim texnologiyalari jahon andozalariga mos keladimi, ilg`or tajribalar ta`lim texnologiyalariga kirib bormoqdami? - degan savol hammamiz uchun o`ta muhimdir.

Biz foydalanadigan ta`lim texnologiyalari shaxsni rivojlanishiga, mustaqil ishlashga o`rgatishi zarur. CHet el tajribalarini o`rganib, ularni sharoitimizga moslab tatbiq qilish kerak. Bu borada bir qator chet el tajribalari, xususan Isroil davlati tajribalari bilan tanishish maqsadga muvofiq bo`ladi.

Isroil davlatida ta'lim 5 yoshdan 18 yoshgacha davlat byudjeti hisobiga amalga oshirilib, uch bosqichdan iborat (maktabga 6 yoshdan qabul qilinadi):

a) boshlang'ich ta'lim (1-4 sinflar),

b) o'rta ta'lim (5-9 sinflar),

Bu bosqichlar yakunida butun Isroil bo'yicha bir kunda bitirish imtihonlari bo'lib o'tadi. Natijalari asosida o'quvchilar o'zi tanlagan maktab yoki texnologik maktablarda o'qishni davom ettiradi.

v) texnologik ta'lim (10-12 sinflar).

O'quvchilar bu bosqichda kasbiy bilim oladilar va universitetlarga kirish huquqini beruvchi attestat uchun imtihon topshirib borishadi. (Attestatga imtihon topshirish juda murakkab jarayondir.) Har yili 12-sinfni tugatgan o'quvchilarning o'rtacha 20-40 % attestat oladilar.

SHundan keyingi barcha toifadagi ta'lim xizmatlari pullik.

O'n sakiz yoshga kirgan o'g'il - qizlar majburiy armiya xizmatiga chaqiriladi.

Armiya xizmatidan keyin attestati borlarning deyarli hammasi universitetga o'qishga kiradi. Attestat olmaganlar texnologik maktablarda o'qishni davom ettirishi yoki olgan kasbi bo'yicha ishlashi mumkin.

Attestati yo'qlar texnologik maktablarning 13-14 sinflarida o'qiydi, lekin istagan sinfdan so'ng kichik texnik, texnik hujjati bilan o'qishni yakunlashi mumkin. 15-16 sinflarda o'qishni davom ettirganlar kichik injener (15-sinf) va bakalavr (16-sinf) diplomiga ega bo'ladi. Bunday sinflarga ega bo'lgan texnologik maktablar Isroil yoki chet el univesitetlari bilan shartnomaga ega bo'lib, shu universitetlarning diplomlarini berishadi.

Ta'limdagi ustuvor yo'nalishlar va moddiy-texnik ta'minot

Isroil davlatida texnologik (kasb-hunar) ta'limga juda katta etibor qaratilgan va turli -tuman ko'rinishdagi o'quv muassasalarida amalga oshiriladi. Bular jumlasiga texnologik maktablar, kollejlari, pedagogik markazlar va boshqalar kiradi. Ularning aksariyati ishlab chiqarish yoki firmalar bilan bevosita bog'liq bo'lib, mutaxassislik yo'nalishlariga ega. Masalan: elektronika,

kompyuter, ekologiya, qishloq xo'jaligi, kimyo, grajdan dengiz floti va boshqalar.

Ta'lim muassasalarining barcha turlari moddiy texnik bazasi, kompyuter bilan jihozlanganligi juda yuqori darajada. Barcha kompyuterlar Internetga ulangan. O'quv jarayonida Internetdan keng foydalaniladi. Bundan tashqari Tel-Aviv universiteti bilan bir qator texnologik maktablar sputnik kanali orqali amalga oshiriladigan va on line - bevosita muloqat rejimida ishlaydigan masofadan o'qitish tizimiga ulangan.

Ta'lim tizimida o'quvchiga juda ko'p bilim berilmaydi, lekin o'quvchilar, xatto bog'cha bolasi ham, mustaqil ravishda fan mavzuga bog'langan holda proektlar yozadi yoki tayyorlaydi va himoya qiladi. Isroil davlati pedagogikasi ta'limning barcha bosqichlarida o'quvchiga mustaqil ishlashni o'rgatishga qaratilgan va «**Bilim olishga o'rgatish uchun o'qitiladi**» degan shior bilan ta'lim beriladi.

Hozir Isroil davlatida joriy qilinayotgan ta'lim texnologiyasi ko'ra sinflarda o'quvchilarni o'zlashtirish darajasiga qarab tabaqalarga ajratib o'qitiladi. Ta'lim barcha fanlar bo'yicha hayot va tabiat bilan bog'langan holda olib boriladi. Fanlarning uzviy bog'lanishi doimo ko'zga tashlanib turdi.

Oliy ta'lim tizimi uch bosqichli:

1. Bakalavriatura - 4 yil,
2. Magistratura - 2 yil,
3. Doktorantura - 3 yil.

Bakalavr va magistr uchun o'qish Isroilda, doktorantura asosan Evropa va AQSH da amalga oshiriladi.

Isroil davlatida malaka oshirishga asosan ikki guruh omillar ta'sir qiladi:

1. Ijtimoiy-madaniy omillar:
  - a) jamiyatni ko'p madaniyatlilik (turli davlatlardan kelgan repatriantlar o'ziga xos madaniyatga ega);
  - b) turli din vakillarining yirik qatlamlarining borligi (iudeylar, musulmonlar, xristianlar va ularning turli oqimlari);

v) turli yillardagi repatriantlarning katta oqimi (50-, 70-, va 90- yillar).

2. Pedagogik omillar:

a) texnologik ta'limga o'tish;

b) o'quvchilarni shaxs sifatida rivojlanishiga yo'naltirilgan ta'lim (ayniqsa o'rta va texnologik ta'limda);

v) o'quv yurtlarini kompyuterlashtirish davlat dasturi va uning juda yuqori suratlarda amalga oshirilishi;

g) mutaxassislarni tayyorlashdagi ko'p bosqichlilik.

Ushbu faktorlar malaka oshirishning mazmunini tashkil etadi va uning samaradorligini, malaka oshirish kelajagini aniqlashda hisobga olinadi. Bu dastur Vazirlik va munitsipalitetlar darajasida boshqariladi.

Axborot texnologiyalari ta'limning turli yangi ko'rinishlarini taklif etmoqda, xususan keyingi vaqtlarda modulli ta'lim tizimida majmuaviy endashuv tamoyili kuchayib bormoqda. Unda turli shakl, usullar moslashtirilgan holda joylashtirilishi aralash ta'limning innovatsiya sifatida kirib kelishiga sabab bo'ldi.

Deklan Bern "blended learning" (aralash ta'lim) haqida shunday deydi – —ushbu ta'lim boy pedagogik tajribadan samarali foydalanishga qaratilgan||. Bunday endashuv axborotni taqdim etishda turli uslubiètlardan foydalanishni, ta'limni tashkil etishda va ta'lim jaraènida axborot texnologiyalari, yakka tarzda va guruhlarda an'anaviy faoliyatni tashkil etishga asoslanishi mumkin. Bunday turlicha endashuv talabani charchatmaydi va o'qishga bo'lgan motivlarini kuchaytiradi. Asosiy masala - tanlangan uslubiètlarning o'zaro mutanosibligini ta'minlash va kam harajat asosida yuqori samaradorlikka erishish hisoblanadi.

Bugungi kunda blended learning kunduzgi an'anaviy ta'lim va masofaviy ta'limning unsurlari kombinatsiyasi hisoblanib, bunda an'anaviy metodika va yangi texnologiyalarni uyg'unlashtirishga imkon yaratiladi. Bu tizimda o'qituvchi ta'lim markazida qoladi va internet imkoniyatlaridan keng va samarali foydalanadi. Blended learning masofaviy ta'lim (Distance learning),

sinf xonada ta'lim (Fake-to-Fake learning) va internet orqali ta'lim (Onlin learning)dan iborat.

Vebinar metodi

Bugun masofaviy ta'limning yana bir turi «webinar» (1998 yilda bu termin muloqatga kiritildi) texnologiya vujudga keldi. Vebinar texnologiya o'qitishni web –texnologiya asosida interaktiv holda tashkil etishni nazarda tutadi. Bu texnologiya nafaqat tinglovchilarga axborotni etkazadi, balki ular bilan muloqotga kirishish (og'zaki, èzma) imkonini yaratadi, ya'ni seminar ko'rinishida fikrlarni almashish, o'z fikrini ba'è etish mumkin. Boshqacha qilib aytganda internet tarmog'i asosida tashkil etiluvchi ta'lim ham sub'ekt-sub'ekt paradigmasiga o'tmoqda.

Vebinar usulida dars seminar èki konferensiya Internet orqali bir vaqtda hozir bo'lgan tinglovchilar bilan audio video (va avvalgi postlarda sanab o'tilgan ko'plab interaktiv imkoniyatlar) bilan jonli olib borilib ushbu dars keyingi foydalanishlar uchun èzib olinishi mumkin bo'lsa-da, butun o'quv èki kurs jara'ènidagi darslar yagona platforma doirasida o'zaro uzviy bog'lanmaydi, ya'ni alohida-alohida bir martalik darslar bo'ladi deyish mumkin.

Evristik o'qitish metodi

Evristik o'qitish metodini qo'llashda o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan masalani aniqlab oladi. O'quvchilar esa mustaqil ravishda taklif etilgan masalani tadqiq etish jara'ènida zaruriy bilimlarni o'zlashtirib oladilar va uning echimi bo'yicha boshqa vaziyatlar bilan taqqoslaydi. O'rnatilgan masalani echish davomida o'quvchilar ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirib tadqiqotchilik faoliyatini olib borish ko'nikmasi tajribasini egallaydilar. Evristik metod o'qituvchilardan ijodiy xususiyat kasb etuvchi yuqori darajadagi bilish faoliyatini tashkil eta olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishni taqozo etadi. Buning natijasida o'quvchilar mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'zlashtira oladilar. Ular odatda yuqori sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda ma'lum holatlarda qo'llaniladi. Ushbu metodlardan boshlang'ich sinflarda foydalanish

amaliyatchi-o'qituvchilarning fikrlariga ko'ra birmuncha murakkab hisoblanadi. Biroq uzluksiz ta'lim tizimiga shaxsga yo'naltirilgan ta'limni faol joriy etishga yo'naltirilgan ijtimoiy harakat amalga oshirilaётgan mavjud sharoitda ushbu yo'nalishdagi loyihalarni tayёрlash o'ziga xos dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. SHunga qaramasdan bu tasnif maktab amaliyotida birmuncha keng tarqalgan va pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan. SHuningdek, buyuk didakt I.YA.Lerner asarlari asosida ilmiy tadqiqot ham amalga oshirilgan.

XX-asr (1902-1903) boshida Emil Dyurkgeym(1973 [1925]) o'zining qator ma'ruzalarida ёshlarning ijtimoiylashuvida maktab fanlarining markazlashuvini ijtimoiy normalar, qadriyatlar va qoidalar borligini o'rgatuvchi va ular asosida ijtimoiy hamkorlikni shakllantiruvchi dastlabki ijtimoiy institut deb qaragan. Bu me'ёрlar va qadriyatlarni o'zlashtiraётgan ёshlar ko'proq kattalarga xos samarali bandlik va fuqaroligi bilan bog'liq an'anaviy xatti-harakatlar modulini namoён qilmoqda. O'z navbatida maktab va oilalarning bu normalar va qadriyatlarni bolalarga singdirishdagi xato va kamchiliklari ular orasidagi huquqbuzarlik, jinoyatchilik va boshqa salbiy natijalarning kelib chiqishiga olib keladi va yuqorida ta'kidlangan ijtimoiy institutlarning umumiy maqsadlariga zid holatni yuzaga keltiradi. Maktab tarbiyasi o'qitishni xavfsiz va professional tashkillashtirishda katta rol o'ynaydi. Dyurkgeymning ta'kidlashicha, maktab tarbiyasi "sinfda faqatgina tinchlikni ta'minlaydigan oddiygina qurilma emas", balki undan ham muhimroq, "ma'naviy tarbiya instrumentidir va u ko'chirib olinishi murakkabdir".

Xususan, sotsiologlar o'quvchilarning shakllanishida maktab intizomi muhiti rolining kengayishidan manfaatdor bo'lganlar. Intizom uzoq yillar mobaynida muvaffaqiyatli maktablarning markaziy xususiyati sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, so'nggi o'n yilliklar ichida tadqiqotchilar bu muhim mavzu haqida qiёsiy tadqiqotlarga nisbatan kam e'tibor bergan. Maktab intizomi yuzasidan qiёsiy tadqiqotlar ayniqsa hozirgi kunda juda muhimdir, chunki biz maktablarning bir-biridan intizom borasidagi tizimli ёndashuv farqlarini bilishimiz kerak. Bunday bilim siёsatchilarga samarali ta'lim siёsatini

shakllantirish uchun mustahkam empirik asos beradi. Bu kitob maktab intizomi yuzasidan tizimli qièsiy milliy tadqiqotlarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, mavzu yuzasidan akademik bilimlar, ij timoiy fikr va ta‘lim sièsatining shakllanishiga hissa qo‘shadi.

XORIJIY TA‘LIMDA TYUTOR, EDVAYZER, FASILITATOR VA MODERATORLIK FAOLIYATI

Xorijiy ta‘limda so‘nggi yillarda bir qator atamalar keng ishlatilmoqda. Bularga tyutor, edvayzer, fasilitator va moderator tushunchalari kiradi.

TYUTOR - (*Tutorem-lotincha*) ustoz, murabbiy vazifasini bajaradi. Ba‘zi hollarda ma‘ruza o‘qituvchisi bilan tinglovchi orasidagi bog‘lovchi rolini ham bajaradi. Bunda ma‘ruzachi tomonidan berilgan bilimlarni keng egallashda maslahatchi va ustoz rolini bajaradi.

EDVAYZER (advisor)-fransuzcha —avisen||—o‘ylamoq||) tinglovchilarning individual holda bitiruv malakaviy ishi, kurs loyihalarini bajarishda maslahatchi rolini bajaradi.

FASILITATOR - (ingliz tilida *facilitator*, lotincha *facilis*—engil, qulay)-guruhlardagi faoliyat natijasini samarali baholash, muammoning ilmiy echimini topishga yo‘naltirish, guruhdagi kommunikatsiyani rivojlantirish kabi vazifalarni bajaradi.

MODERATOR -qabul qilingan qoidalarga amal qilishni tekshiradi, tinglovchilarning mustaqil fikrlash va ishlash qobiliyatlarni rivojlantirish, bilish faoliyatini faollashtirishga èrdam beradi. Ma‘lumotni, seminarni, treninglar va davra suhbatlarini boshqaradi, fikrlarni umumlashtiradi.

Bizning ta‘limda ushbu faoliyatlarning hammasini o‘qituvchi bajaradi va pedagog èki o‘qituvchi deb yuritiladi.

1.3. XORIJ TA‘LIM TAJRIBASIDA DIFFERENSIAL, INTEGRATIV VA MASOFAVIY TA‘LIM MASALALARI.

Insoniyat jamiyatining hozirgi zamon rivojlanish darajasi mustaqil respublikamiz ijtimoiy haètining barcha sohalarida amalga oshirilaètgan tub

o'zgarishlarda o'z aksini topmoqda. Bunday o'zgarishlar shak-shubhasiz, barkamol shaxsni tarkib toptirish bilan chambarchas bog'liq.

Aynan ana shu masala "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayèrlash milliy dasturi|| da o'z aksini topgan.

Bugungi kunda insoniyat jamiyati, shuningdek, mustaqil respublikamiz xalqi oldida turgan ijtimoiy-itisodiy, g'oyaviy-sièsiy, ta'limiy-tarbiyaviy muammolarning echimini topish tabiiy, ijtimoiy, texnik fanlarni o'zaro aloqadorligi va o'zaro munosabatlariga bog'liq. CHunki, ularning barchasi mohiyati, mazmuni, tabiati, shakli va ko'lamiga ko'ra tizimlilik xarakteriga ega bo'lib, ularga aynan mos èndashuv èrdamida tadqiq etilib, echimi topiladi. Bu o'z navbatida ta'lim-tarbiya ishida ham tizimli èndashuvdan foydalanishni ko'zda tutadi.

Ko'p sonli manbalar, xususan pedagogik amalièt sohalarining tahlili ta'lim-tarbiya jaraènining rivojlanishiga to'siq bo'laètgan muammolar mavjudligidan guvohlik beradi. Bular asosan, bizning fikrimizcha, o'rganilaètgan ob'ektlarning ba'zi bir jihat va xususiyatlarini lavhalar (fragment) shaklida o'rganish natijasida yuzaga kelib, mantiqan bog'lanmagan va tizimlashmaganligidadir. Amaliètdagi bunday holatlarni bartaraf etishda integrativ èndashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Fanda "Integratsiya" tushunchasi XVIII asrdaèq G.Spenser tomonidan qo'llanilishiga karamay, unga davr taqozosiga ko'ra yaqin paytlargacha etarli ahamiyat berilgan emas.

Ilmiylik nuqtai nazaridan olib qaraganda integratsiyaning asosini olamning yaxlitligi va uni tashkil etuvchi qism (element)larning o'zaro aloqadorligi, munosabatlari tashkil etadi. Taniqli rus psixologik olimi G.S. Kostyukning fikricha: "Tabaqalanish differensiatsiya - ruhiy jaraènlarni va holat (xususiyat)larni ko'payishiga olib kelsa, integratsiya - tartibga keltirish, subordinatsiya va uning natijalarini ma'lum ketma-ketlikda joylashtirishga olib keladi. Integratsiyalash yo'li bilan yangi psixologik jaraèn, yangi faoliyat tuzilmasi hosil bo'ladi. Bu yangi tuzilma ilgari alohida-alohida bo'lgan elementlardan sintezlash yo'li bilan hosil qilinadi". Genetik jihatdan

integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o'zaro aloqadorlik va nihoyat o'zaro bir-birini to'ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi, o'quv predmetlari mazmunini eng kamida ta'lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir. Chunki predmetlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o'rganilagan o'quv predmetlari doirasida ma'lum didaktik birliklar orasida o'rnatilib, ularni o'rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko'zda tutadi, bundan farqli o'laroq integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o'quv predmeti eki integratsiyalab o'rganilagan predmet, hodisa eki jaraenlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi. Bu o'z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko'rsatuvchi, malakali mutaxassis shaxsini shakllantirishga imkon beradi. Chunki u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar erdamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o'rganilagan ob'ektni barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab etish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim ham uning ikkinchi tomoni bo'lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi eki aksincha.

Integratsiya masalasini pedagog olimlar va amalietchilar quyidagi yo'nalishlarda tadqiq etishni tavsiya etadilar:

- a) o'quv predmetlari va fanlar turkumi doirasidagi mazmunni integratsiyalab o'rganish;
- b) turli o'quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash;
- v) ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllarini integratsiyalash va shu kabilar.

Bu yoʻnalishlarning har birining aniq oʻz maqsadi boʻlib, uni amalga oshirish uchun mos shakl, metod, vosita va shart-sharoitlarni talab etadi. Amaliyotda ulardan uygʻun holda foydalanilgandagina koʻzlangan maqsadga erishish mumkinligini ham shu oʻrinda eslatib oʻtish lozim.

Pedagogika fanida XX asrning 80- yillaridan boshlab integratsiya, "oʻzaro aloqadorlik", —oʻzaro taʼsir", "sintez" kabi tushunchalar qoʻllanilgan ilmiy ishlar paydo boʻlib, taʼlim-tarbiya ishida integratsiya muammosining dolzarbligi sezila boshlangan. Hozirgi paytga kelib taʼlim-tarbiya ishiga integrativ endashuv gʻoyasi xususiy fanlar doirasida chegaralanib qolmasdan, umumpedagogik ahamiyatga ega masalaga aylandi.

Integratsiya (lot. Integeration-tiklash, toʻldirish, birlashtirish. Integer-yaxlit) sintezlab bir butun qilib birlashtirmoq, mantiqiy yaxlit holga keltirmoq maʼnosida tushuniladi. Taʼlim mazmunini integratsiyalash deganda oʻzaro uzviy aloqador, bir-birini taqozo etadigan, kengaytiradigan, chuqurlashtiradigan oʻquv predmetlari mazmunini sintezlash, yaʼni mantiqiy birlashtirib bir butun (yaxlit) holga keltirishni tushunamiz.

Integratsiya (mujassamlashtirish) va differentsiatsiya (tabaqalashtirish) bir-biridan ajralgan holda mavjud boʻlmaydi, biri ikkinchisidan kelib ham chiqmaydi, balki ular har doim bir vaqtning oʻzida oʻrganilayotgan obʼektning ikki tomoni sifatida namoyon buladi. Ilmiy bilishda ulardan biri vaqtinchalik maʼlum ustunlikka ega boʻlishi ham mumkin. Masalani ikki tomonini fan-texnika taraqqiyoti natijasida qishloq xoʻjaligini ishlab chiqarishida turli kasblarning paydo boʻlishi, yaʼni tabaqalanishini, mexanizatsiya, avtomatizatsiya va yana qoʻshma kasblar eki keng ixtisosli mutaxassislarning dialektik rivojlanishi ekanligini koʻrsatish mumkin.

Integratsiyalashtirish jaraʼnlari hozirgi zamon ilmiy bilimlarining oʻzaro taʼsiridan farqli oʻlaroq quyidagi yoʻnalishlarda kechishi mumkin:

- alohida olingan fan doirasida ichki ilmiy rivojlanish sifatida;
- fanlararo oʻzaro aloqadorlik doirasida, yaʼni bir eki bir necha sohalar doirasida;

— maxsus yaxlit ilmiy bilimlar doirasida kabilar.

YUqorida ko‘rsatib o‘tilgan yo‘nalishlar uyg‘unligini integrativ èndoshuv sifatida tasavvur etish mumkin. Ikki va undan ortiq nisbatan mustaqil qismlarda kechaètgan jaraènlarni birlashtirish - integratsiyalashtirishning natijasi bo‘lishi mumkin.

YAxlit tizimni tuzishda integratsiyalanuvchi aloqadorlik muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ularni ichki ilmiy aloqadorlik ham deb ataladi.

Tizimlashtirishdan ko‘zlangan asosiy maqsad ichki ilmiy aloqadorlikni tartibga keltirish yo‘li bilan yaxlitlikni yuzaga keltirishdan iboratdir. Bu jaraènda hosil bo‘ladigan yaxlitlik yangi sifat ko‘rsatgichlariga ega bo‘ladi. Integratsiyalashtirishning mohiyati, nazariy sintez vositasi sifatida yangi darajadagi bilish natijalariga erishishdir. Mutaxassislikka oid fanlarni integratsiyalab o‘rganish quyidagi masalalarni hal etishga qaratilgan:

- mutaxassislikka oid fanlarni integratsiyalab o‘rganishning mohiyati, mazmuni va uni amalga oshirish shart-sharoitlari va vositalarini o‘rganish;
- turli fanlar mazmunini integratsiyalashtirishning ilmiy-nazariy va pedagogik-uslubiy asoslari bilan tanishish;
- tahsil oluvchilarning o‘quv-bilish faolligi, mustaqilligi va bilimlar darajasini integrativ oshirishda bilimlarning dolzarbligini isbotlash;
- ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, ruhiy-pedagogik, texnik-texnologik bilimlarni sintezlash talablari, imkoniyatlarini aniqlash.

Ko‘p hollarda ta’lim-tarbiya ishida integrativ, tizimli va majmuaviy èndoshuvlar sinonim sifatida talqin etiladi. Bu tushunchalarning umumiy tomonlarini o‘rganilaètgan ob’ektlarning turli qirra, tomon va xususiyatlari tashkil etadi. Lekin ular bir-biridan mohiyatiga ko‘ra ham farqlanadi.

Ta’lim-tarbiya jaraènida integrativ èndoshuvni amalga oshirish tizim èki mavjud shakldagi yaxlit ob’ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Kichik mutaxassislarni tayèrlashda integrativ èndoshuv mutaxassislikka oid bilim, ish-

xarakat usullari va shaxsiy safat hamda fazilatlarni yaxlitligini ta'minlash uchun qo'llaniladi.¹⁸

Integrativ èndashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy bir-birini taqozo etuvchi va bir-biriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ish-harakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi.

"Pedagogika" o'quv predmeti integrativ fan sifatida quyidagi masalalar o'z echimini qanday topganligiga bog'liq holda uning samaradorligi aniqlanadi:

1. Integrativ o'quv predmeti tarkibiga kiruvchi har bir o'quv predmetining qanday vazifa echimini ta'minlashdagi roli;
2. Nisbatan tor doiradagi o'quv predmetlarining didaktik vazifalarini integratsiyalash jaraènida to'liq saklab qolgan holda umumiy maqsadga bo'ysundirilishi;
3. Integrativ o'quv predmetini o'rganish metodikasi, shakli, metodlari, vositalari va shart-sharoitlarini majmuaviy ishlab chiqish.

YUqorida ko'rsatilgan fikrlarga xotima berib aytganda tizimli, majmuaviy va integrativ èndashuvlarning umumiylik jihatlari mavjud bo'lib, o'ziga xos tafovutlarga ham egadir. Umuman olganda integrativ èndoshuvga tizimli va majmuaviy èndoshuvlarning natijasi sifatida qarash mumkin.

Integratsiya muammosini didaktik jihatdan tadqiq etilishi-uni ta'lim prinsipi sifatida talqin etilishini talab etadi. Metodik nuqtai nazardan olib qaraganda integratsiya ta'lim-tarbiya jaraènini takomillashtiruvchi va ko'zlangan natijani kafolatlovchi shart-sharoit va usul deb tadqiq etilishidir.

Integrativ èndoshuv ilmiylik, kasbiy yo'nalganlik, politexnizm, uzviylik, muntazamlik, tizimlilik, ko'rsatmalilik, tushunarlilik, tabaqalashtirish kabi didaktik prinsiplar bilan aloqadorlik hamda uyg'unlikda amalga oshiriladi. O'z navbatida integrativ èndoshuv ham hech qachon boshqa didaktik prinsiplarga o'xshab o'qituvchiga biror tayèr retsept bermaydi, ammo undan foydalanilgan holda didaktik va metodik masalalar echimini aniqlaydi.

O'quv materiali mazmunini integratsiyalash didaktik jaraèn sifatida ko'p qirrali, ko'p o'lchovli, tizim shaklidagi tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Uni tahlil qilish (o'rganish) tizimli-tuzilmaviy èndoshuvni talab etadi. CHunki uning funksiyasi, tarkibi, tuzilishi va shu kabi muhim xususiyatlarini o'rganish ko'zda tutiladi. Maxsus fanlarni integratsiyalashda ulardagi barcha xarakterli xususiyatlarni sintezlash emas, balki eng muhim va umumiy g'oyalar, muammolarni sintezlash ko'zda tutiladi.

Integratsiyalash alohida o'quv predmetlari chegarasida amalga oshiriladigan nazariy sintez vositasi sifatida va fanlararo sintez shaklida namoèn bo'lib, bevosita umumilmiy bilimlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Ingegratsiya-sintezning yuqori darajasi hisoblanadi. Bilish jaraènida, tahlil qismlarga ajratish, sintez esa ularni birlashtirish (umumlashtirish) sifatida namoèn bo'ladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilaètgan yangi o'quv rejalari va dasturlariga o'tish davrida jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o'rnatish va shakllanish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Gegel falsafadagi uslubni mazmun xarakatining shakli sifatida ko'rsatadi. Ta'lim jaraènida turli hil tizimlar orqali o'qituvchi va u bilan birga o'quvchilar o'z bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini deduksiya, induksiya, sintez, umumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash shaklida ifodalashadi.

Barcha mantiqiy jaraènlarni uslubning mazmun bilan uzviy bog'langan ichki tomonini tashkil qiladi. Boshlang'ich sinflarda o'quv jaraèni foydalanilaètgan usul, uslub va shakllarining turli - tumanligi bilan ajralib turadi.

Ma'lumki, atrof-muhitga jiddiy munosabatlar poydevori boshlang'ich sinflarda o'rgatiladi. SHuning uchun ta'limning natijasi maktab ta'limining 1-bosqichiga bog'liq. YAngi psixologik-pedagogik tadqiqotlar kichik èshdagi maktab o'quvchilarining bilish faoliyati cheklanganligi haqida ilgari tushunchani ko'rib chiqishga imkon beradi. Bu boshlang'ich ta'limning barcha tarkibiy

qismlarini o'zgartirish va yangilashga asos yaratadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining e'ish xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir.

Bir qator ishlar boshlang'ich ta'limdagi fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarga bag'ishlangan. Bu muammolar o'quv fanlarini integratsiyalashga o'tishning yaqin rivojlanish sohasidir. Boshlang'ich maktab fanlari integratsion aloqalarining mohiyati haqida olimlar orasida qarama-qarshiliklar ko'p.

Integratsiya atama va uslubiy nuqtai nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqaylik.

Integratsiya lotincha integration tiklash, to'ldirish, integer-butun so'zidan kelib chiqqan. Bu borada ikki tushunchaga egamiz:

1. Tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog'liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jaraèn.
2. Tabaqalashtirish jaraènlari bilan birga amalga oshirilaètgan fanlarni yaqinlashtirish jaraèni.

Integrativ èndashish turli darajadagi tizimli aloqalarning ob'ektiv yaxlitligini aks ettiradi. (tabiat-jamiyat-inson). U tizim elementlarining yaxlitlik va uyushqoqlik darajasini oshirishga olib keladi.

Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog'liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarining ishlashi va o'rganish ob'ektining yaxlitligi tartibga solinadi. Zamonaviy didaktika va metodikada ta'kidlanishicha, o'quvchilarni o'qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvaffaqiyatlari ularda dunè birligi haqida tushunchani shakllanganligini, o'z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida yo'lga solish zaruriyatini tushunishlari, tabiatshunoslik kursida fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarni echa olishlari bilan bog'liq. Ta'limdagi integratsiya o'quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli èndoshish orqali ko'rib chiqiladi.

Integratsiyaning turli darajalari ajratiladi: boshlang'ich - tabiat haqidagi elementar bilimlarni birlashtirish; oraliq - fanlar bo'limlarini bo'lish integratsiyasi; yakuniy - tabiatshunoslikni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan

ta'limning oxirgi bosqichi integratsiyasi. SHu bilan birga, tabiiy-ilmiy ta'limni to'liqroq va kengroq integratsiyalash imkoniyati ham inkor etilmaydi.

Tabiat èki predmet haqidagi eng oddiy bilimlarni hosil qiluvchi bog'liqlikning eng soddasi ma'lum bir joy èki tushuncha bilan chegaralangan lokal tasavvurdir. Bu bog'liqlik boshqa bilimlarga nisbatan ajralgan, shuning uchun eng oddiy aqliy faoliyatni ta'minlaydi. Bu kichik maktab èshiga xos. Biror bir tizimga tegishli bo'lgan tasavvurlar eng sodda tizimli tasavvurlardir. Ular biror bir mavzu, predmet èki hodisani o'rganishi asosida hosil bo'ladi. Biror bir predmetni bilish, yangi dalil va tushunchalarning tanlanishi ularni bir bilimlar bilan taqqoslanishi orqala amalga oshiriladi. Bilimlarning eng oddiy umumlashtirishi sodir bo'ladi, lekin olingan bilim hamma unga yaqin bo'lgan bilimlar bilan bog'lansa ayni muddao bo'lar edi.

Bunda o'quvchilarning tahlil qilish va umumlashtirish faoliyatlari vujudga keladi. Tizim ichidagi tasavvurlar o'quvchilarning butun bir fanlar tizimini bilishini ta'minlaydi (fizikaviy, kimèviy, biologik, bilimlar tizimi), o'rganilaètgan fan doirasida bilimlardan keng foydalanish kuzatiladi. Tizim ichidagi tasavvurlar, vaqt, muhit, son bog'lanishlarini aks ettiradi. Predmetlararo tasavvurlar aqliy faoliyatning eng yuqori pog'onasi hisoblanadi. Ular bilimlarning turli tizimlarini birlashtiradi, hodisa èki jaraènning xilma-xilligini bilish imkoniyatini beradi. SHu bilimlar asosida umumiy tushunchalar kelib chiqadi. Tizimlararo tasavvurlarning shakllanishi, ularni bilimlardan foydalanishga, ularni bir-biriga bo'ysundirishga, bilimlar chegarasidagi bo'shliqlarni chegaralashga imkon beradi.

Differensial ta'lim. Rivojlangan mamlakatlarda ommaviy o'rta maktablarning yaratilishi ta'lim-tarbiya differensiyasi muammosini yanada keskinlashtirdi. Bunday holat umumiy ta'lim diversifikatsiyasining sifat darajasi boshqacha tizim zaruratini keltirib chiqardi. O'quvchilarning iqtidori, qiziqishi, o'zlashtirishiga ko'ra differensial tayèrgarlikni kuchaytirish va murakkablashtirish - zamonaviy maktabning global yo'nalishiga aylandi.

Differensiyani asosiy shakllari - o'quv muassasalarini turli tiplarga bo'lish, bir maktab ichida potok va profillarga, sinfda guruhlariga ajratish nazarda tutiladi. Differensial ta'lim muammosi bir xil hal bo'lmaydi va qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiy tomondan differensiya ijtimoiy tanlov usuliga aylanadi. Pulli ta'lim va imtihonlar tizimi bunda tanlov vositasi bo'lib hisoblanadi. Odatda tabaqalanish (differensiya) boshlang'ich maktabni bitirgandan keyin boshlanadi. U turli tipdagi ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Masalan: Angliyada grammatik va zamonaviy maktablarda, Germaniyada real bilim yurti, gimnaziya va asosiy maktablarda, Fransiyada texnologik, kasbiy va umumta'lim litseylarda, Rossiyada oddiy o'rta maktab, litsey, kollej, gimnaziya va b. Bu o'quv muassasalarida differensiyani asosiy o'ziga xos belgisi dasturlardir. Bir o'quv muassasasi doirasida differensiya keng e'zilgan. Masalan, AQSH va YAponiya katta o'rta maktablarida 2 tipdagi umumta'lim va maxsus dasturlar mavjud. Ular turli qirralarda o'quvchilarning turli guruhlarini o'rganishadi.

KKAM tizimi asosida amalga oshiradi. Unga ko'ra ta'lim dasturining quyidagi variantlariga ko'ra tashkil qilinadi: kasbiy kurs(K), kengaytirilgan kurs (K), asosiy kurs (A), moslashtirilgan kurs (M).

To'liqsiz o'rta maktab differensiya vositasi hisoblanadi. 1930 yil AQSHda, 1950 yil YAponiyada, 1970-1980 yillar G'arbiy Evropada, 1990 yil Rossiyada differensial ta'lim amalga oshiriladigan o'quv muassasalari paydo bo'la boshladi. Bu erda gap AQSH va YAponiyadagi kichik o'rta maktab, Buyuk Britaniyadagi birlashgan maktab, Germaniyadagi yagona kollej, Rossiyadagi 6 yillik o'rta ta'lim maktabi haqida ketyapti. Bu kabi ta'lim muassasalarida 11-12 e'shdan 15-16 e'shgacha bo'lgan o'quvchilar o'qitiladi.

Bu o'quv muassasalarda tabaqalanishning pedagogik asoratlari ijobiy. Tabiiy maqsadga yo'naltirilgan xarakterga ega, turli guruh o'quvchilari imkoniyatlari hisobga olinadi. Umumiy dastur o'quvchilarning tayergarlik darajasini oshirishga mo'ljallangan. Masalan, Fransiyadagi ilk yagona kollejlarda yaxshi o'zlashtiruvchilar foizi shu e'shdagi parallel ta'lim

muassasalarida yaxshi o'zlashtiruvchilar sonidan yuqori chiqdi. AQSH va YAponiya kichik o'rta maktablarida to'liqsiz o'rta ta'lim beriladi. Mazkur dastur qator afzalliklarga ega. Tanlov fanlar ta'limni davom ettirish èki mehnat faoliyatini boshlashni nazarda tutadi.

1950 yil oxirida DJ.Konant boshchiligidagi pedagoglar guruhi umumqamrab oluvchi maktab modelini taklif etdi. Bu model bo'yicha umumta'lim o'quv muassasasida ijtimoiy daraja, qobiliyat, qiziqishidan qat'iy nazar barcha bolalar o'qishadi, lekin turli-tuman ta'lim dasturlari amalga oshiriladi. Konant tavsiyalari AQSHdagi kichik o'rta maktablarda differensial ta'limni joriy qilishda foydalanildi. Buyuk Britaniyada birlashgan maktablar kichik grammatik sinflar va zamonaviy maktablarni o'z ichiga oladi. Ilk 3 yillikda o'quvchilar zamonaviy maktab dasturi bo'yicha shug'ullanadilar, keyin èki shu dasturni davom ettiradi, èki grammatik maktab dasturi bo'yicha o'qishadi. Birlashgan maktablarda èshiga ko'ra 90% o'smirlar shug'ullanadilar.

Nazorat uchun savollar

- 1.Xorijda maktabgacha ta'lim fanining predmeti
- 2.Xorijda maktabgacha ta'lim fanining maqsadi
- 3.Xorijda maktabgacha ta'lim fanining vazifalari.
- 4.Xorijda maktabgacha ta'lim fanining maqsadi.
- 5.Rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xosliklari.
- 6.Zamonaviy ta'lim va innovasion texnologiyalar sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalar: blended learning (aralash o'qitish), mahorat darslari, vebinar, evristik metodlar va boshq.
7. Zamonaviy ta'limda tyutor, supervizor, fasilitator, edvayzer va moderatorlik faoliyati.
- 8.Xorij ta'lim tajribasida differensial, integrativ va masofaviy ta'lim masalalari.

2-Mavzu: Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayon lari ning o'ziga xos xususiyatlari. Polshada ta'lim tizimi

Reja:

1. Germaniyada maktabgasha tarbiya va maktab ta'limi.
2. Germaniyada hunar-texnika ta'limi.
3. Germaniyada oliy ta'lim va xalq universitetlari.
4. Polsha ta'lim muassasalarining zamonaviy tizimi.

Germaniya Federativ Respublikasi 16ta mustaqil Federativ erlar (viloyatlar)dan iborat bo'lib, har biri shakliga ko'ra turlicha bo'lgan ta'lim tizimiga ega. Ta'lim muassasalari asosan davlat tasarrufida bo'lib, ular uchun ta'lim dasturiga tegishli bo'lgan davlat ko'rsatmalari mavjud.

Ta'limni joriy qilish va boshqarish Federal erlar (FE) xuqumatining kompetensiyasiga kiradi, lekin markaz tomonidan umumiy raxbarlik ham bor: ta'lim vazirligi ta'lim siyosati konsepsiyasini ishlab chiqadi, OO'YUlarini kengaytirishga mablag' ajratadi.

GFR konstitutsiyasiga ko'ra har bir Federal Er o'z hududidagi maktab va oliy ta'limni rejalashtirish va amaliyotga tadbiq etish bo'yicha o'zi javob berishga qaramay, barcha Federal Er lar va Federal xukumat umumta'lim va oliy ta'lim muassasalarida o'qitish kurslarida birlikni ta'minlash maqsadida hamkorlik qiladilar. Federal organlar va Federal Erlarning ta'lim sohasi bo'yicha siyosati kelishilgan: ta'limning davomiyligi, ta'tillar, o'quv dasturi, imtixonlarni o'zaro tan olish, attestatlar, maktabni tugatganligi xaqida guvohnoma, diplomlar, unvonlar shular jumlasidandir.

Federal hukumatning xuquqlari asosiy qonunlarni qabul qilishda, jumladan moliyalashtirish masalalarida chegaralangan. Ta'limdagi xarajatlar haqida quyidagilarni aytish mumkin:

- birorta Federal Er lar davlat umumta'lim, kasbiy o'quv yurtlarida o'qish uchun pul olmaydi;
- barcha Federal erlarda o'quvchilarni uydan maktabga, maktabdan uyga tashuvchi avtobuslarni o'z hisobidan beradi;

- deyarli barcha o'quvchilarga darslik va o'quv qo'llanmalarni qiymatining ozgina qismiga beriladi;

- ma'lum toifadagi o'quvchilar va talabalarga mavjud federal qonunlarga ko'ra davlat moddiy yordam ko'rsatadi.

Germaniyada xususiy maktablarga ruxsat berilgan, ular orasida diniy maktablar ham bor. Bu maktablarda taxminan 8% o'quvchilar tahsil oladilar. Xususiy maktablar o'quv dasturlarini tanlashda davlat maktablariga nisbatan erkin bo'lganligi bois turli pedagogik muqobillarning aprobatsiyasi o'tkazilib turiladi.

Sekin asta differensiyalashgan ta'lim tizimi, ya'ni har bir o'quvchiga uning qobiliyati va o'qishdagi turlicha yo'nalishiga ko'ra moslashuvchan yondashuv kiritilmoqda.

Umuman olganda Germaniya ta'lim tizimi bir necha bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Elementar ta'lim: maktab ta'limining 1-bosqichiga tegishli bo'lib, maktabgacha muassasalar kiradi. Asosan bular bolalar bog'chalari, tayyorlov sinflari va kirish guruhlarini bo'lib, bu erlarga bolalarning qatnashishi 3 yil davomida ota-onalar xohishiga ko'ra ixtiyoriydir.

2. Ta'limning birinchi bosqichi. (Primastufe) boshlang'ich maktab, unga 6 yildan qatnash boshlaydi. O'qish muddati 4 yil, Berlin va Brandenburgda 6 yil. Bu bosqichdagi ta'limning maqsadi-bolalarga ta'lim Ining ikkinchi bosqichidagi u ikki bu maktabda ta'limni davom ettirishga imkon beruvchi asosiy bilimlarni berishdan iborat.

3. Ta'lim I ning ikkinchi bosqichi (Sekundastufe I) —yo'nalishli bosqich|| deb nomlanuvchi bosqichdir, unda bolalarni ularning iqtidoriga ko'ra o'quv muassasalarining kerakli turiga yo'naltiradi: asosiy maktablar, real maktablar, gimnaziyalar, kompleks maktablar. O'quvchilar ta'lim xaqidagi attestatni real va asosiy maktablarni bitirgachgina olishadi.

4. Ta'lim II ning ikkinchi bosqichi (Sekundastufe II)ga gimnaziyaning yuqori sinflari, shuningdek kasbiy ta'lim va muassasalarda kasbiy ta'lim kiradi. Muassasalarda kasbiy ta'lim —dual tizim|| deb ham ataladi, unda ta'lim va

ishlab chiqarishda amaliy 2 yil davomida olib boriladi, bu o'qishni tugatish o'rta ta'limni tugatish bilan teng bo'lib, yakunida faqat kasbiy sohada o'qishni davom ettirish mumkin. Gimnaziya 3 yil o'qib, o'quvchilar umumiy shahodatnoma —etuklik attestati||-abitur oladilar, bu ularga istagan oliy o'quv yurtiga kirishga imkon beradi.

5. Ta'limning uchinchi bosqichi oliy ma'lumot haqida diplom beruvchi oliy o'quv yurtlari va malaka oshirish o'quv muassasalari.

Germaniyada oliy ta'lim. Germaniya oliy o'quv yurtlari o'zining ko'p asrlik an'analari va buyuk ma'rifatparvarlari bilan faxrlanadi. Universitet ta'limining reformatori Vilgelm fon Gumboldt joriy qilgan "ilm-fan va ta'lim birligi" tamoyili hanuz amalda bo'lib, bu o'z navbatida ilmiy izlanishlar bilan o'qituvchilar ham, talabalar ham shug'ullanishi lozimligini ko'rsatadi. Bugungi kunda mazkur ideal qarash birmuncha o'zgargan bo'lib, talabalar foydali kasb va amaliy ko'nikmalar egallash tarafdoridirlar. SHu bois ham Germaniyada "oliy maxsus maktablar" (**Fachhochschulen**) juda ommalashgan, unda o'qish muddati kam, o'quv dasturi universitetlarga qaraganda amaliyotga yaqinroq.⁵

GFR ta'lim tizimi umumevropa ta'lim tizimiga integratsiyalashgan: o'quv muassasalarining barcha turlari Evropa Ittifoqi (EI) dasturini amalga oshirishga mo'ljallangan, EI davlatlari ta'lim standartlari unifikatsiya (bir xillashtirish) qilingan, diplomlar bu davlatlarda kuchga ega.

Germaniya uzoq davrlardan beri fan va madaniyat markazi sifatida mashhurdir. SHiller, Gète, SHneger, Gumboldt, Kant, Gegel va boshqalar kabi buyuk shoirlar, èzuvchilar, filosoflar va jamoat arboblari hammaga tanish. Germaniyada o'rta asrlarda tashkil topgan 1-universitet mavjud. Eng qadimiy universitet bu Geydelberg universiteti bo'lib, 1386 yil tashkil topgan. 1388 yil tashkil topgan Kèln universiteti qadimiy universitetlardan sanaladi. Bu o'quv muassasalari qadimiy an'analari va klassik ta'limi bilan mashhurdir.

Hozirgi kunda universitetlar va boshqa oliy o'quv yurtlari soni sezilarli darajada ortdi, ta'lim tizimi ham o'zgardi. Avvalgiday gumanitar ta'lim an'analari muhim o'rinni egallaydi, lekin texnik ta'lim, nazariya bilan amaliyot

birligi, fanlararo ta'lim ham birinchi o'ringa chiqmoqda. Oliy o'quv yurtlari fan va texnikaning oxirgi yutuqlari-

yo'nalishlarni aks ettiruvchi dasturlarni kiritmoqdalar. SHu maqsadda o'quv rejalari qayta ko'rib chiqilmoqda.

Germaniyada 300dan ortiq oliy maktablar bo'lib, ular 16ta Federal erlarda joylashgan. SHulardan Geydelberg universiteti eng qadimiy bo'lib, 1385 yil tashkil topgan. Turli mutaxassisliklar bo'yicha 400dan oshiq o'quv dasturlari juda keng tanlash imkonini beradi, bunda istagan mutaxassislikni egallash va fanlararo tadqiqotlar o'tkazish mumkin.

*Germaniya OO'YUlarida "akademik erkinlik" hukmron, ya'ni qat'iy o'quv reja yo'q, majburiy ma'ruzalar kam, talabalarning tanlov imkoniyati ko'p. SHu bois ham o'z yurtida qat'iy tartibga o'rgangan chet ellik talabalar o'quv yilining boshida birmuncha qiynaladilar. Bu haqda AQSHning Viskonsin shtatidan kelgan Djon Vulf "Mustaqil ishlashga o'zingni tayèrla. Bu erda professorlarni AQSHdagiga nisbatan kamroq ko'rasan. Ustingdan nazorat ham yo'q. Men bu erda bilimni o'qituvchi uchun emas, o'zim uchun egallash lozimligini o'rgandim"-deydi.*⁶

Germaniya Federativ Respublikasining —Ta'lim to'g'risidagi asosiy qonuniga|| ko'ra har bir fuqaro o'z shaxsini erkin rivojlantirish, o'z iqtidori, moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o'qish joyi va kasb tanlash xuquqiga ega. Ta'lim sohasidagi bunday sièsatning maqsadi har bir shaxsning qiziqishi va talablarga javob beradigan malakali tayèrgarlikni olish imkonini berishida imkon qadar ko'proq èrdam berishdan iboratdir.

Germaniyaing har bir fuqarosi butun haèti davomida umumiy, oliy va kasbiy ta'lim olish imkoniyatiga ega. CHunki Germaniya yuqori rivojlangan sanoat davlatlaridan biri bo'lib, yuqori malakali mutaxassislarga ehtièj katta. Germaniya xukumati turli sohalarda sifatli mutaxassis kadrlarni tayèrlashga manfaatdor. SHu bois nemis ta'lim tizimining rivojlanishiga katta miqdorda mablag' ajratiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimi Germaniya ta'lim tizimida muhim bosqich hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim bolalar bog'chasi (Kindergarten)da amalga oshiriladi. Bolalar bog'chasiga 3-6 èshdan maktab èshigacha borishadi. Rivojlanishdan orqada qolgan èki èshi mos bosqichga etmagan bolalar maktabgacha sinflarda (nem. Vorklassen) va maktablar qoshidagi bolalar bog'chasida (nem. Schulkindergarten) taxsil oladilar. Bu bog'chalar alohida FE qoidasiga ko'ra èki maktabgacha sektorga èki boshlang'ich ta'lim sektoriga bo'ysinadi.

Maktabgacha ta'lim majburiy emas, lekin ko'pgina FEda rivojlanishda orqada qolgan bolalar uchun majburiy hisoblanadi. Bolalar bog'chalari ta'limning quyi bosqichi hisoblansada, lekin u davlat tizimi tarkibiga kirmaydi. Bog'chalarni mablag' bilan ta'minlash turli jamoat tashkilotlari, xayriya birlashmalari, korxonalari, xususiy shaxslar, diniy muassasalar zimmasida. Germaniyada 3 èshdan 6 èshgacha bo'lgan bolalarning 80% bog'chalarga qatnaydilar.

Bolalar bog'chasi olmonlar boshlab bergan va ko'pgina xorijiy mamlakatlar tomonida o'rganilib, qabul qilingan muassasadir. U yuqorida ta'kidlaganimizday, davlat tizimiga emas, balki èsh avlodni qo'llab-quvvatlash muassasalari tizimiga kiradi. 1996 yildan boshlab bolalar bog'chasiga qatnash uchun xuquqiy me'èrlar ishlab chiqildi. Bolalar bog'chasiga farzandlarni berish ixtièriy ravishda amalga oshiriladi. Bolalar bog'chasiga qatnash uchun otionalardan ularning daromadiga qarab ma'lum miqdorda to'lov olinadi.

Maktabgacha bolalar bog'chasi tayèrlov sinflari va kirish guruhlari maktab ta'limining birinchi bosqichiga kiradi.

Germaniya boshlang'ich sinf o'quvchisiga ilk o'qish kuni shirinliklar va kerakli maktab quollaridan iborat —maktab sovg'asi (kulèk)|| beriladi.

Germaniyada majburiy maktab ta'limi 6 yildan 19 yilni o'z ichiga oladi, demak maktabda ta'lim umuman olganda 13 yilni tashkil etadi. Bu muddat tugagach, imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirib bo'lib, o'quvchi bitiruv guvohnomasini oladi va oliy o'quv yurtiga kirish xuquqiga ega bo'ladi. Germaniyada har bir

maktab o‘z Federal Eri hokimiyatiga bo‘ysunadi. SHu bois dasturlar, qoidalar va hatto o‘qitish davomiyligi mamlakatning turli Federal Erida turlicha.

Germaniyada maktab ta‘lim tizimi ikki bosqichli tizim bo‘lib, boshlang‘ich maktab (Primastufe) va o‘rta ta‘lim muassasalari (Sekundastufe)dan iborat. Kunduzgi maktabga 9 yil, ba‘zi Federal Erlarda 10 yil o‘qish majburiy. Bu muddat tugagach, kunduzgi maktabning keyingi bosqichida o‘qishni davom ettirishni istamagan 18 èshgacha bo‘lgan o‘quvchilar kasbiy ta‘lim maktablarida o‘qishlari shart.

GFRda Federal Erlar ta‘lim tizimining asosiy tarkibiy qismlari uchun javob beradi. Barcha davlat maktablarida o‘qish bepul. O‘quvchilarga qisman bepul o‘quv qo‘llanmalar va darsliklar beriladi. Diniy fanlarni o‘qitish majburiy emas. O‘quvchi 14 èshida bu fanni o‘qish èki o‘qimaslikni o‘zi tanlaydi. Ta‘lim spektri Federal Erlarning moliyaviy èrdamidan foydalanuvchi turli tashkilotlarning xususiy maktablari bilan to‘ldirib boriladi.

Germaniyada maktab ta‘limi quyidagi maktab tiplariga bo‘linadi:7

1. Boshlang‘ich maktab (Grundschule)
2. Yo‘nalish maktablari (Orientierungstufe)
3. Asosiy maktab (Hauptschule)
4. Real maktab (Realschule)
5. Gimnaziya
6. Umumiy maktab (Gesamtschule)
7. Maxsus maktab (Sonderschule)

Boshlang‘ich maktab-ta‘lim tizimining poydevori hisoblanadi. Bu ta‘lim bosqichining vazifasi-bolalarga ta‘limni davom ettirishga imkon beruvchi bilimlar asosini berishdir. Boshlang‘ich maktabdan so‘ng o‘quvchilar yo‘nalish bosqichidagi maktablarga o‘tadilar.

Germaniyada o‘rta maktab tiplari: asosiy, real, aralash maktablar va gimnaziya.

Nemis o‘quvchilari boshlang‘ich maktabni bitirganlaridan so‘ng umumta‘lim maktabining 2-pog‘onasiga boradilar. 5 va 6-sinflar, ularning

tashkiliy jihatidan qat'iy nazar, avvalambor, bola kamol topadigan davr bo'lib hisoblanadi, bolalarning keyingi o'qish shakliga yo'naltirish maqsadida kuzatuv olib boriladi.

GFRning ba'zi Federal Etlarida mavjud bo'lgan yo'nalishli bosqich (—Orientierungsstufe||) ota-onalarga, o'quvchi va o'qituvchilarga II bosqichdagi maktabga o'tishni hal qiluvchi ishonarli asosni berishga mo'ljallangan. Yo'naltiruvchi bosqich mustaqil o'quv muassasasi èki II bosqichdagi maktabning 1 qismi sifatida tashkil etilgan. Berlinda bu bosqich boshlang'ich maktabning 5-6-sinf shaklida olib boriladi. GFRda o'rta maktablar 4ta tipga bo'linadi: gimnaziyalar, real maktablar, asosiy maktablar, umumlashgan maktablar.

Asosiy maktab. Asosiy èki to'liq xalq maktabi boshlang'ich maktabni bitirib, real maktab èki gimnaziya bormagan barcha o'quvchilar uchun majburiydir. Bu maktabda oxirgi majburiy sinf 9-sinf, ba'zi FELarda 10-sinf hisoblanadi. Ko'pchilik FELarda o'quvchilarga qo'shimcha 10-sinfga erkin qatnash imkoni berilgan.

Asosiy maktabning maqsadi-o'quvchilarni ikkinchi bosqich I doirasidagi ta'lim va kasbiy ta'limni davom ettirishga tayèrlash va umumta'lim kurslariga qatnashishdir. Asosiy maktablarda o'quvchilarni ishchi kasbi olami bilan tanishtirish orqali kasb tanlashga èrdamlashishga e'tibor qaratiladi. Asosiy maktabdagi o'qituvchilar o'zlari o'qimagan sohalar bilan ham shug'ullanishga majbur bo'ladilar. Masalan nemis va ingliz tili o'qituvchilari texnikani ham o'zlashtiradilar. Bunday kasbiy aralashuvning pedagogik vazifasi ham bor: sinf rahbari bolalar uchun ishonchli shaxsga aylanishi va o'z tarbiyalanuvchilari bilan imkon boricha ko'p vaqt birga bo'lishidir.

Asosiy maktab o'qituvchilari o'zlarini o'qituvchi emas, ijtimoiy pedagog deb his qiladilar. Lekin asosiy maktabdagi o'quvchilar èmon o'zlashtirishiga qaramasdan ko'pchiligi kasbiy ta'lim olishga muvaffaq bo'lishadi.

Hozirgi kunda Ta'lim vazirligi asosiy maktabni isloh qilish zarurati xaqida fikr bildirmoqda. Bunda asosiy maktab o'qituvchilari boshlang'ich maktab o'qituvchilari kabi ixtisoslikka ega bo'lishlari kerak deyiladi.

Real maktablar. Real maktablar ikkinchi bosqich I ga qarashli bo'lib, odatda 5-10 sinflarni o'z ichiga oladi. 7-sinfni bitirib, real maktabga o'tishni hojlagan asosiy maktab o'quvchilari uchun real maktabning alohida 3 sinf varianti mavjud. Real maktab yuqori darajali kengaytirilgan umumiy ta'lim beradi va o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi, insonlarga raxbarlik qilish ko'nikmalariga, yuqori talab qo'yadigan kasb egalari bo'lishi uchun kasbiy ta'lim kurslariga tayèrlaydi.

O'quvchilar ularga tavsiya etilgan o'quv yo'nalishlaridan bitta asosiysini tanlab olish imkoniga ega. Bu tabiiy-matematik, texnik, lingvistik, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-tibbiy, musiqiy-badiiy yo'nalish bo'lishi mumkin. Har bir maktabda tavsiya qilinaètgan fanlar aniq. U maktablararo va FElararo farqlanadi. Real maktabni etarli yuqori darajadagi baholar bilan bitirgan bitiruvchi II bosqichdagi o'quv muassasasiga kirish huquqiga ega.

Barcha o'quvchilar chet tilini bilishlari shart. Asosiy maktablarda chet tilini tanlash huquqi yo'q, faqat ingliz tili o'rganiladi. Real maktablarda esa bir necha chet tilini tanlash tavsiya etiladi, o'quvchi bittasini tanlaydi. Real maktablarda o'qish yuqori darajada olib boriladi, fanlarni tizimlashtirishga katta e'tibor beriladi. Haftasiga darslari soni 30dan 34gacha bo'ladi.

Boshlang'ich va asosiy maktab o'qituvchisi ixtisosligini olganlar malaka oshirish kursiga qatnashib, imtihon topshirib real maktablarda dars berish imkoniga ega bo'ladilar.

Gimnaziya

Gimnaziyalar umumta'lim o'quv muassasalari hisoblanadi. Unda o'qish 5-13-sinfgacha 9 yil davom etadi. 11-13gacha o'qiydiganlar gimnaziyaning yuqori bosqichi deb ataladi. Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirgan gimnaziya bitiruvchisi oliy o'quv yurtiga kirish huquqini beruvchi etuklik attestati oladi.

Umumiy etuklik attestati beruvchi, hohlagan yoʻnalishdagi oliy oʻquv yurtiga kirish xuquqini beruvchi gimnaziyalar va —fan gimnaziya|| lari mavjud. Bunday tipdagi maktablar taʼlimning ikkinchi bosqichi IIga tegishlidir. Bu gimnaziyalarda aniq kasblar sohasiga zarur boʻlgan bilimlarni berishga alohida eʼtibor qaratiladi.

Fan gimnaziyalariga real maktabni bitirganlik haqidagi attestat boʻlsagina qabul qilinadi. Bu gimnaziyalarda taʼlim davomiyligi 3 yil. Bitiruvchilar fan etuklik attestatini oladilar, bu esa maʼlum doiradagi fanlarni oʻrganish uchun oliy oʻquv yurtiga kirish xuquqini beradi.

Gimnaziyada oʻqitishdan maqsad: umumtaʼlim bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish va shular asosida oʻquvchilarni zamonaviy maʼlumotlarni olish va qayta ishlashning ilmiy metodlari bilan tanishtirish, oliy oʻquv yurtida muvaffaqiyatli oʻqish uchun zarur boʻlgan shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. 5-10sinflar 11-sinfda boshlangan individuallashtirilgan taʼlim dasturi uchun poydevor yaratish vazifasini bajarishga moʻljallangan. Gimnaziyaning oʻziga xos xususiyati fanlarning differensial tuzilgani boʻlib, oʻquvchiga tanlash imkoni beriladi. Masalan, chet tillar soni va ularni navbatma-navbat oʻrganish, 9-sinfda oʻquvchiga aniq yoʻnalishdagi fanlarni (tabiiy-matematik, ilmiy-iqtisodiy, musiqiy-badiiy) tanlash imkoni beriladi. SHunga koʻra gimnaziyalar maxsus xarakterga ega boʻladi va anʼanaviy klassik, tabiiy-matematik va zamonaviy tillar turlariga boʻlinadi. Undan tashqari iqtisodiy, pedagogik, qishloq xoʻjaligi, texnik- texnologik, ijtimoiy-ilmiy, musiqiy gimnaziyalar va kommunal xoʻjalik gimnaziyalar bor.

Klassik gimnaziyalarda albatta lotin, yunon va birorta zamonaviy til oʻrganilishi shart. Tabiiy-matematik gimnaziyalarda matematika, fizika, ximiya chuqur oʻrganiladi. Gimnaziyaning yuqori sinflarida asosiy, yaʼni xamma uchun majburiy kurslar, hamda individual tanlangan oʻta qiyin (yuqori) kurslar kiritilgan. **Birlashgan (umumiy) maktab.**

Birlashgan maktab 5-10 (7-10) sinflarni oʻz ichiga oladi. U ikkinchi bosqich Iga qarashli. Birlashgan umumiy maktabning maqsadi: barcha ikkinchi

bosqich I maktablari fanlari, kurslarini bitiruv attestati talablari bilan birlashtirishdir. U o'quv muassasalari va ikkinchi bosqich II kasbiy ta'lim kurslariga o'tuvchi bitiruvchilarni tayèrlaydi. Undan tashqari, aksariyat umumiy maktablarda o'qitish kurslari mavjud, uni muvaffaqiyatli yakunlagan o'quvchi oliy o'quv yurtiga kirish xuquqini oladi. Umumiy maktabning ikkita tipi bor: kooperativ, integratsiyalashgan maktab.

Kooperativ umumiy maktabda asosiy maktab, real maktab va gimnaziyalar birgalikda ishlaydi. Tashkiliy, metodik va didaktik jihatdan ular bir biriga qaram bo'lmagan bo'limlar sifatida faoliyat yuritadi. Bu bo'limlar o'zaro xamkorligining turi va darajasi èsh davrlar guruhlariga bog'liq. Kooperativ umumiy maktab barcha bo'limlar uchun umumiy pedagogik rahbariyatga ega.

Integratsiyalashgan umumiy maktab 10-sinfgacha alohida maktab tipini ajratmaydi. Sinflarni tashkil qilishning yagona mezonini èsh bilan bog'liq. Alohida fanlarni o'qitish kurs tizimi bo'yicha olib boriladi.

Umumiy maktabda mutaxassislar tomonidan —fanlardan yutuqlari bo'yicha differensiyalash|| deb nomlangan guruhlariga bo'lish joriy qilingan. Differensiyalashdan kutilgan maqsad: har bir o'quvchiga uning qobiliyatlariga ko'ra talablar qo'yish, har biriga individual èndashish. O'zlashtirish o'zgarishi natijasida bir guruhdan ikkinchi guruhga o'tish mumkin.

Germaniyada kasbiy va oliy ta'lim tizimi.

Germaniya ta'lim tizimida hunar ta'limi muhim ahamiyatga ega, chunki yuqori malakali ishchilarga bo'lgan talab kuchlidir. To'liqsiz o'rta maktabni bitiruvchilarning 20% hunar ta'limi tizimida bilim olishni davom ettiradilar. Aksariyat hollarda o'qish muddati 3-3,5 yilni tashkil etadi. O'qish 3 bosqichdan iborat bo'lib, birinchi yil asosiy hunar ta'limi beriladi. Bunga o'qitilaètgan kasbga taalluqli maxsus fanlardan nazariy asoslar berilib, yirik korxonalarda amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Ikkinchi yil davomida maxsus hunar ta'limi beriladi. O'quvchining birinchi yildan ikkinchi yilga o'tishida sinov imtihonlari o'tkazilib, o'qishni davom ettiruvchi èshlar tanlab olinadi. Uchinchi yil davomida maxsus hunar ta'limi yanada chuqurlashtirilib boriladi. Bitiruv

imtihonlari maxsus komissiya tomonidan qabul qilinadi. Komissiya a'zolari korxonalarining etakchi mutaxassislari, Federal Erlardagi sanoat palatasi, hunarmandchilik palatasi vakillaridan tashkil topadi. Hunar maktablarining diplomlari oliy o'quv yurtlariga kirish uchun huquq bermaydi. Buning uchun 1 yillik tayèrlov kurslarini tugatish talab etiladi. O'qishga qabul qilish imtihonsiz, maktab ta'limi to'g'risidagi hujjatga asosan amalga oshiriladi.

Xalqaro ta'lim dasturlari va diplomlar (International Degree Programmes). Germaniyada chet ellik talabalar juda ham ko'p. Xorijlik talabalar manfaatini ko'zlab, nemis OO'YUlarida xalqaro o'quv dasturlari kiritilgan. Unga ko'ra Germaniyada bakalavr va master darajalarini olish mumkin.

Talabalar (Undergraduates) uchun o'quv dasturlari 6-8 semestr davom etadi, shundan 1-2 semestr davomida chet eldagi partner oliy o'quv yurtlarida tahsil olish imkoniyatiga ega. O'qish oxirida bakalavr (Bachelor) darajasini oladi. Biror-bir diplom èki ilmiy darajasi bor bo'lgan bakalavrlar (Postgraduates) 3-5 semestr tahsil olishadi va master (Master) darajasiga ega bo'ladi. Ayrim o'quv dasturlari doirasida 6-semestrda so'ng dissertatsiya himoya qilib "doktor" bo'lish mumkin. Bunday xalqaro dasturlarning akademik darajasi juda yuqori. Bunda talabalarni tyutorlar va kuratorlar o'z maslahatlari bilan doimo kuzatib turishadi.

Oliy maktab o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega. Oliy o'quv yurtini shtatdagi rektor èki bir necha yilga saylangan Prezident boshqaradi. O'z-o'zini boshqarishda vazifalari aniq taqsimlab berilgan bir necha guruhlarining bosqichma-bosqich ishtiroki prinsipiga amal qilinadi.

Davlat malaka oshirganlarni rag'batlantiradi va bu uchun har yili 5,5 mln. marka mablag' ajratadi. Malaka oshirish kurslarida o'qish davrida tinglovchilarga mablag' bilan moliyaviy èrdam beradilar. Asosan ishsizlar o'z malakasini oshirish imkoniyatlaridan ko'proq foydalanadilar va bu bilan ish topish yo'llari tezlashadi. YArim yil davomida malaka oshirgan ishchilarning 75% ish bilan ta'minlanadi. CHerkovlar ham fuqarolarning bilim darajalarini

o'shishda faol ishtirok etadi. Evangel cherkovi o'zining 15ta akademiyasida dolzarb mavzular bo'yicha anjumanlar tashkil etadi. Katoliklar malaka oshirishda nikoh, oila masalalariga, teologiya va madaniyat sohalariga katta ahamiyat beradilar. Oliy o'quv yurtlarida tadqiqot bilan shug'ullanish ularning qadimiy an'analaridan biri. O'tgan asr boshlarida Vilgelm fon Humboldt pruss universitetlarini isloh qildi, o'shandan beri —Tadqiqot va o'qitish birligi|| ularning haëtiy prinsiplariga aylanib qolgan. Oliy o'quv yurtlari tadqiqotlarining asosiy yo'nalishi-fundamental amaliy tadqiqot bo'lib, ularga boshqa ilmiy-tekshirish institutlari, sanoat laboratoriyalari yaqindan ërdam beradi. Germaniya ta'limi o'ziga xos yo'nalishga, juda murakkab tizimga ega. SHu bilan bir qatorda hozirda Germaniyada ta'lim tizimini isloh etish yo'lida yangi izlanishlar olib borilmoqda.

12 Studying in Germany. A Practical Guide for International Students. DAAD, 2014 R.

Germaniyada ilm-fan.

Germaniyada ilmiy-tadqiqotlar universitetlar va ilmiy tashkilotlar hamda korporativ tadqiqot markazlarida olib boriladi. Universitetlardagi ilmiy tadqiqotlar federal byudjet, FE byudjeti tomonidan va tashkilotlar ajratgan mablag'lar hisobidan moliyalashtiriladi. Germaniyada ilmiy-tadqiqotlar shuningdek, 4ta yirik ilmiy tashkilotlarda olib boriladi. Bular Maks Plank jamiyati, Gelmgols jamiyati, Fraungofer jamiyati va Leybnits jamiyatlaridir.

Maks Planka jamiyatida 13000 xodim ishlaydi, undan 5000 tasi olimlar bo'lib, jamiyatning yillik byudjeti 1,4 mlrdni tashkil etadi. **Gelmgols jamiyatida** 26,5 ming xodim ishlaydi, undan 8000 tasi olimlar bo'lib, jamiyatning yillik byudjeti 2,35 mlrdni tashkil etadi. **Fraungofer jamiyatida** 26,5 ming xodim ishlaydi, jamiyatning yillik byudjeti 1,2 mlrdni tashkil etadi. **Leybnits jamiyatida** 13,7 ming xodim ishlaydi, jamiyatning yillik byudjeti 1,1 mlrdni tashkil etadi.

Universitetlar bir yilda ilmiy tadqiqotlarga 9,2 mlrd evro sarflaydi.

Yirik nemis va chet el kompaniyalari Germaniya hududidagi tadqiqot markazlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi.

Germaniya universitetlari talabalari o'rganadigan fanlar va dars jadvalini o'zlari tanlaydilar, ya'ni har bir semestr uchun mustaqil dastur tuzadilar. O'quv yili 15 oktyabrdan boshlanib, 2ta semestrda iborat. Har bir semestr oxirida talaba o'zi qatnashgan maxsus kurs va ma'ruzalarning maxsus sertifikatini yig'adi, sertifikatlarning kerakli sonini to'plagach, imtihon topshirishga ruxsat so'raydi.

Oliy o'quv yurtlarining ikkinchi tipi-maxsus oliy maktablarda o'qish tizimli tashkil etilgan. Bunda talabalar aniq o'quv rejasi va imtihonlar jadvaliga amal qiladilar, shu tariqa oliy ta'limni 4 yilda tugatishlari mumkin.

DAAD dasturi haqida.

DAAD-tashqi si'osatning madaniyat, fan, ta'lim va rivojlanish masalalari bo'yicha muhim dastur hisoblaadi. Qariyb 90 yil davomida DAAD èsh tadqiqotchilarga dunè bo'yicha xalqaro tajriba almashish imkonini berdi. Turli stipendiyalar bilan taqdirlash mazkur dasturning serqirra aspektlaridan biridir. DAAD nemis universitetlarida turli millat vakillari tahsil olishini, chet davlatlarda nemis tadqiqotlari va nemis tilining èyilishini, xorijda yangi nufuzli universitetlarning ochilishini ta'minlaydi. DAAD xodimlar xalqaro tajribaga ega va turli grant sohiblaridir.

Bugungi kunda Nemis almashish akademik xizmati (DAAD) dunèdagi eng katta tashkilot hisoblanadi. U turli vazirliklar, xususan, Tashqi ishlar vazirligi, Ta'lim va tadqiqot Federal vazirligi, iqtisodiy kooperativ va rivojlanish Federal vazirligi tomonidan moliyalashtiriladi. Evropa Ittifoqi tashkilotning eng yirik moliyaviy homiylaridan biri. DAADning to'liq byudjeti 2010 yil 384 million bo'lsa, 2013 yilga kelib 430 million evroni tashkil etdi.

2013 yil DAADning 250ta dasturini 79 000 nemislar va xorijliklar qo'llab-quvvatladilar.

DAAD uchta maqsadni amalga oshirishga yo'naltirilgan:

1. Qobiliyatlar stipendiyasi: eng a'lochi va qobiliyatli nemis hamda xorijlik talabalarni va tadqiqotchilarni stipendiya bilan taqdirlash.

2. Millatlararo hamkorlik tizimi: Germaniyada va xorijda xalqaro kvalifikatsiyaga mos keluvchi oliy ta'lim tizimini yaratish (daraja olish uchun xalqaro dasturlar, ikki taraflama asoslangan universitetlar, akademik tarmoq va h.)

3. Akademik hamkorlik uchun ekspertiza. Dunèda samarali hamkorlikni rivojlantirish uchun ta'lim madaniyati va oliy ta'lim tizimida ekspertizani tizimlashtirish, rivojlantirish va ta'minlash.

1999 yil **Polshada** yangi ta'lim reformasi kuchga kirdi. U o'qitishning tashkiliy tuzilishi va imtihonlar tizimini tubdan o'zgartirdi, o'qituvchilar xizmat pog'onasida o'sishining yangi tizimi va maktablarni moliyalashtirish usullarini kiritdi.

1999 yilgi reformadan avvalgi imtihon tizimi:

- Maktab boshlang'ich ta'limidan keyingi imtihon turli voevodstvalarda har xil differensial holda o'tkazilgan.
- Litsey va texnikumlarni bitirish imtihonlari ham voevodstvalar bosqichida o'tkazilgan.
- OO'YU'lari o'rta maktab bitiruvchilari uchun ichki kirish imtihonlarini o'tkazganlar va shu asosda bo'lajak talabalarni qabul qilish haqida qaror qabul qilingan.

Reformaning yangi usullari:

- Yangi maktab tuzilmasi;
- Umumiy imtihon tizimi;
- O'qituvchining xizmat pog'onasidan o'sishi;
- Maktablarni moliyalashtirishning yangi tamoyillari;
- Dasturiy o'zgarishlarni kiritish.

Maktabgacha ta'lim

Polshada maktabgacha ta'limni bolalar bog'chasida yoki maktabdagi maxsus sinflarda oladi. « Nolovoy sinf» 6 yoshdagi hamma bolalar uchun majburiydir.

Hamma bog'chalarda polyak bolalari maktabda o'zini qanday tutishi kerakligi haqida o'rgatib boriladi.

- Haqiqiy maktabga tayyorgarlik ko'rish jarayonida bolalar o'qishni, yozishni va chizishni o'rganadilar. Jismoniy tayyorgarlikka ko'p vaqt berilgan. Hamma mashg'ulotlar o'yin tarzida olib boriladi.
- Bolalar bog'chaga 3 yoshdan boshlab boradi.
- Ota- onalar bola tarbiyasini tajribali pedagoglarga ishonishadi hattoki uylari bog'chadan uzoq bo'lsa ikki haftalab qolishi mumkin. YUqori narxlarda shaxsiy bog'chalar faoliyat yuritadi hamda ular murakkab dasturlar asosida bolalarni maktabga tayyorlaydi. Xorijiy tildan bir yoki ikkitasi o'rgatiladi. Oilada boshlang'ich ta'lim dasturini o'zlashtirishiga alohida e'tibor qaratiladi.

TAYANCH MAKTAB

7 yoshdan boshlab hamma bolalar tayanch maktabda o'qishadi. Birinchi 3 yilda o'quv mashg'ulotlari sinf murabbiysi tomonidan olib boriladi, ammo xorijiy til, musiqa va jismoniy tarbiyadan mutaxassislar jalb qilinadi.

Ta'lim dasturida:

- Ona tili (polskiy);
- Xorijiy yazyk (ko'pincha angliyskiy);
- matematika;
- prirodovedenie;
- tarix;
- musiqa (kuylash va raqs);
- chizmachilik
- Jismoniy tarbiya;
- Texnika mashg'ulotlari (mexnat darsi);
- informatika;

- Ota –onalar xoxshiga ko‘ra etika va dinshunoslik.

Gimnaziya

- Ta’lim 3 yil davom etadi.
- Gimnaziya 3 bosqichli imtihon topshirish bilan yakunlanadi: gumanitar fanlar bo‘yicha, matematika va tabiat bo‘yicha, chet tili bo‘yicha.

Oliy o‘quv yurtlari

- O‘rta maktab bitiruvchilarini OO‘YUlariga qabul qilish etuklik attestatida to‘plagan ballari asosida amalga oshiriladi.
- O‘qitish zaxet va imtixonlar asosida o‘tadi.
- OO‘YUda ikki bosqichli ta’lim mavjud:
  - magistr darajasini olish (5 yil);
  - yoki litsenziat(3 yil) + magistr darajasi(2-yil).
- OO‘YUda o‘qish diplom ishi himoyasi bilan yakunlanadi.
- Texnika OO‘YUlarida injenerlik imtihonlari ham topshiriladi.

Nazorat uchun savollar

1. Germaniya Federal Erklarida ta’lim tizimining umumiy va farqli jihatlarini ko‘rsating.
2. Germaniyada ta’lim tizimi bosqichlari haqida gapiring.
3. Germaniyada maktab tiplari: boshlang‘ich ta’lim, yo‘nalishli ta’lim, asosiy, real maktablar, gimnaziya, fan va klassik gimnaziyalarning farqini tushuntiring.
4. Germaniyada birlashgan (umumiy) maktab turlari: kooperativ va integratsiyalashgan maktablar haqida ma’lumot bering
5. Germaniyada ilm-fan.
6. Germaniyada kasbiy va oliy ta’lim tizimi.
7. Germaniyada maktab ta’limi qanday maktab tiplarga bo‘linadi?
8. Polsha ta’lim muassasalarining zamonaviy tizimi.
9. Polshada kasbiy ta’lim masalalari.
10. Polsha oliy o‘quv yurtlaridagi ta’lim.

3-MAVZU: Fransiyada ta'lim siyosatining olib borilishi

REJA:

1. Fransiyada ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari.
2. Maktabgacha ta'lim va uning mazmuni.
3. O'rta va oliy ta'lim. Sirtqi ta'lim va kadrlar bilan ta'minlanish.

Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimi ham qadimiy va boy tarixga ega. Fransiya davlatining hozirgi davrda amal qilinaётgan «Ta'lim haqidagi qonun»i 1989 yil 10 iyulda qabul qilingan bo'lib, uning o'zgartirilishiga ta'lim strategiyasida ro'y bergan o'zgarishlar, mamlakatning ichki tashqi siёsatidagi islohotlar natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy sharoitlar, chet el pedagogikasidagi ilg'or texnologiyalarning mamlakat ta'lim tizimlariga kirib kelishi, o'quv predmetlarining integratsiyalari va boshqalar sabab bo'ldi.

Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayёрlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish, shunga yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir. Bu erda davlat maktablari, xususi maktablar, oraliq maktablar mavjud.

O'qitiladigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiёti, o'qish va ёzuv alohida ahamiyatga molik bo'lib hisoblanadi. O'quv yili 5 chorakka bo'linadi. Fransuz maktablari boshlang'ich sinflarda o'qish ertalab bo'ladi, tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan qo'shimcha saboq oladilar.

Matematika, ona tili va adabiёti bazaviy fan, tarix, geografiya, mehnat, jismoniy tarbiya kabi fanlar esa rivojlantiruvchi predmetlar hisoblanadi.

Fransiya ta'limida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabda o'qitish uchun tayёр holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan: kichik guruh (2-4 ёsh), o'rta guruh (4-5 ёsh), katta guruh (5-6 ёsh). Maktabga tayёрlov guruhi (5-6 ёsh)

bo‘lib, ularga Fransiyada 100% shu èshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayèrlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud.

Fransiya boshlang‘ich ta‘lim maktablariga 6 èshdan 11 èshgacha bo‘lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang‘ich maktab bepul va majburiy. Uning vazifasi o‘qish, èzish hisoblash malakasini berishdir. O‘quv mashg‘ulotlari ertalab soat 9 dan 12 gacha hamda soat 14 dan 16 gacha 5 soat davom etadi. Maktabda ovqatlanish pullik, lekin juda arzonlashtirilgan narxlarda. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish 5 yil bo‘lib, uch bosqichda amalga oshiriladi:

1. Tayèrlov bosqichi;
2. Elementar kurs (bu bosqich ikki yil davom etadi);
3. CHuqurlashtirilgan bosqich.

Tayèrlov bosqichi - 1 yilga mo‘ljallangan. Bunda bolalar hisoblashga, o‘qish va èzishga, kuylashga, o‘ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga, jismoniy mashqlar bilan mashg‘ul bo‘lishga, maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga, musiqa va mehnatga o‘rgatiladi.

Navbatdagi bosqich - elementar kurs bo‘lib bu bosqichda o‘qish 2 yil davom etadi. Bunda o‘quvchilarning tayèrlov siklida predmetlar bo‘yicha olingan bilimlari yanada takomillashtiriladi.

Boshlang‘ich maktabning 3 - bosqichi - chuqurlashtirish bosqichidir. Bunda o‘quvchilarning tayèrlov va elementar bosqichdagi bilimlari yanada chuqurlashtiriladi. Fransuz maktablarining boshlang‘ich bosqichida «Fuqarolik ta‘limi», «Nafosat ta‘limi» ham o‘qitiladi. Nafosat ta‘limiga musiqa, tasviriy san‘at, sport kiritilgan. O‘quvchilar bilan yakka tartibda ishlash, ularni rag‘batlantirish, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘èbga chiqarish, ta‘limda uzluksiz va vorislikni ta‘minlab berish boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ko‘yilgan bosh talabdir.

O‘quv dasturining mazmunini bevosita o‘qituvchining o‘zi belgilaydi. Bir so‘z bilan aytganda, o‘qituvchi bolalar bilimiga to‘la mas‘ul ekan uning uslub tanlashiga mustaqil harakat qilishiga ham to‘la erkinliklar beriladi.

1990 yildagi hukumat qaroriga muvofiq maktabgacha tarbiya va boshlang'ich ta'limiga modullashtirish, bolalarning bilimiga u èki bu fanga moyilligiga qarab differensiyalashtirish, ya'ni tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi berildi. Bunday dars jadvallari yillik, yarim yillik, choraklik asosida tuzilishi ham mumkin.

O'quvchilar 11 èshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim esa kollejlarda va litseylarda amalga oshiriladi. O'rta ta'lim ikki bosqichda bo'lib, birinchi bosqichda fransuz tili va adabièti, chet tili (ingliz, nemis, ispan, italyan tillari), tarix, Fransiya geografiyasi, matematika, tibbiy fanlar o'rgatiladi.

6-5-sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi; 4-3-sinflarda esa o'quvchilarga qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi. Birinchi bosqich yakunlangach, o'quvchilar kasbiy yo'nalishlari bo'yicha guvohnoma oladilar.

SHundan keyin o'quvchilar 15 èshdan 18 èshgacha ta'lim oladilar. O'qish 3 yil davom etib 2- sinf kichik, 1- sinf o'rta va yakunlovchi sinflarga bo'linadi¹⁶.

16 Eduscol. education.fr./ dossiers. School Education in Franse. ISBN 978-92-9079-921-4 Available for free downloading from the CEPS website (<http://www.ceps.eu>) © CEPS, 2009. r. 15-23.

O'quvchilar umumiy ta'lim va texnik litseylarni tugatganlaridan so'ng bakalavr unvoni va diplom ishi uchun imtihon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlargina oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar.

Fransiyada talabalar pedagogika, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga kirish uchungina imtihon topshiradilar. Bundan tashqari shu kasbga moyilligi ham alohida sinab ko'riladi. Boshqa oliygohlarga va universitetlarga esa bakalavr diplomi bo'lgan èshlar imtihonsiz qabul qilinaveradi.

Fransiyada oliy ma'lumot va ixtisos beruvchi oliy texnologik institutlar mingdan ortiq. Ular odatda sanoat maishiy xizmat ko'rsatish informatika

mutaxassisliklariga ixtisoslashgan. O‘qish muddati 2 yil bo‘lib sakkiz haftalik ishlab chiqarish amaliyotini ham ko‘zda tutadi.

Sirtqi ta‘lim

Sirtqi ta‘lim xususiy e‘ki davlat ta‘lim shoxobchalarida amalga oshirilishi mumkin. Mamlakatda milliy sirtqi ta‘lim markazi faoliyat ko‘rsatmoqda, u 500 turdagi o‘rta, oliy professional ma‘lumot berishni tavsiya eta oladi. Odatda ta‘limning bu turi oilaviy sharoit, iqtisodiy sharoitlar tufayli maktabda o‘qishni davom ettirish imkoniyati bo‘lmagan kishilar uchun mo‘ljallangan. Sirtqi ta‘lim katta e‘shlilar uchun uzluksiz ta‘limning muhim shoxobchasi bo‘lib qolgan.

Ular o‘z ixtirolari bilan, o‘z mablag‘lariga e‘ki korxonalar mablag‘i hisobiga o‘qiydilar. Fransiyada sirtqi ta‘lim 1 mln kishini qamrab olishi mumkin.

Fransiyada maktab rahbarligi lavozimiga erishmoq uchun ta‘limga rahbarlik qilishdan saboq beruvchi maxsus markazlarda o‘qiydilar. Bunday markazlarda ular rahbarlik qilish, maktab iqtisodiyotini boshqarish, ta‘limdagi yuridik masalalar, qonunchilik, ota-onalar bilan ishlash, madaniy oqartuv ishlarini tashkil etish, jamoada yaxshi psixologik muhitni barpo etish kabi jihatlarni o‘rganadi, o‘qish yakunlangach, suhbatdan, test imtihonlaridan o‘tadilar.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar.

1. Fransiyada ta‘lim tizimi turlari.
2. Fransiyada maktabgacha ta‘lim
3. Fransiyada ta‘lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlari.
4. Maktabgacha ta‘lim va uning mazmuni.
5. O‘rta va oliy ta‘lim.
6. Sirtqi ta‘lim va kadrlar bilan ta‘minlanish.

4-Mavzu: Buyuk Britaniya va Shveysariya ta‘limi tizimi. Belgiya ta‘lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlari

Reja:

1. Buyuk Britaniya ta‘limining xususiyatlari.

2.Shveytsariyada maktabgacha,boshlang'ish va o'rta ta'lim..

3. Belgiya ta'lim tizimining tuzilishi

Buyuk Britaniyada ikkita ta'lim tizimi mavjud: birinchi - Angliya, Uels va SHimoliy Irlandiya; ikkinchisi – SHotlandiyada. Bu ikki tizim bir birini inkor qilmaydi

Buyuk Britaniya oroli (mamlakat xududining 90%i shu orolda) va Irlandiya orolining shimoli-sharkiy kismida xamda ularga yondosh mayda orollarda joylashgan.

Buyuk Britaniya mamlakat asosiy kismining nomi bilan kupincha Angliya deb ataladi. Maydoni 244,1 ming kv.km. Axolisi 58,5 mlndan ziyod kishi.

Leyboristlar partiyasi 1900 yil tuzilgan. Konservatorlartariyasi 1867 yil tashkil topgan.

Uzbekiston bilan diplomatik munosabatlarni 1992 yil 18 fevral urnatgan.Milliy bayram-kirolicha tugilgan kuni.

Davlat sektori (state school) – o'quvchilarning 93%.

Xususiy sektor (private school) - o'quvchilarining 7%.

1988 yilda Buyuk Britaniyada yagona davlat ta'lim standartlari kiritilgan

5 yoshdan 16 yoshgacha barcha bolalar majburiy ta'lim olishlari shart.

- Boshlang'ich maktab 5-11 yosh
- O'rta maktab
- 11-16 yosh GCSE
- Kollejda maktabdan keyin ta'lim 16-18 yosh Sixth Form
- Oliy ta'lim 18 yoshdan keyin

Maktabgacha ta'lim

3 yoshdan 5 yoshgacha bolalar bolalar bog'chalari va maktabgacha sinflarga borishi mumkin : davlat (*nursery school playgroup*) yoki xususiy (*kindergarten*)

Boshlang'ich ta'lim

- 5 yoshdan 7 yoshgacha kichik bolalar uchun maktab (*infant-school* yoki *pre – preparatory school*). Matematika, ingliz tili, geografiya, musika va san’at o‘qitiladi.
- 7 yoshdan 11 yoshgacha boshlang‘ich maktab (*junior school* yoki *preparatory school*)

Primary school yoki elementary school

- An’anaviy fanlarni chuqurlashtirilgan o‘rganilishi
- Tabiiy fanlarni va axborot texnologiyalar o‘qitilishi boshlanishi
- Test shaklida asosiy o‘rganiladigan fanlardan Common Entrance Examination (CEE) Umumiy kirish va intellekt rivojlanish darajasini aniqlaydigan (IQ) imtixon topshiradilar.

O‘rta ta’lim

- Davlat o‘rta maktablari: yagona o‘rta maktab (comprehensive school); klassik maktab (grammar school)
- Xususiy maktablar (public school)

Buyuk Britaniyada maktab xususiyatlari

- O‘rganilayotgan fanlarni mustaqil tanlash imkoniyati
- 4-6 fanlar chuqurlashtirilib o‘rganiladi, boshqa qushimcha fanlarni kichik xajmda o‘zlashtirish mumkin
- O‘rta ta’lim jarayoni bolalarni o‘rta ta’lim britaniya sertifikatini General Certificate of Secondary Education (GCSE) olish uchun imtixonini topshirish tayyorlashga qaratilgan

Oliy ta’lim

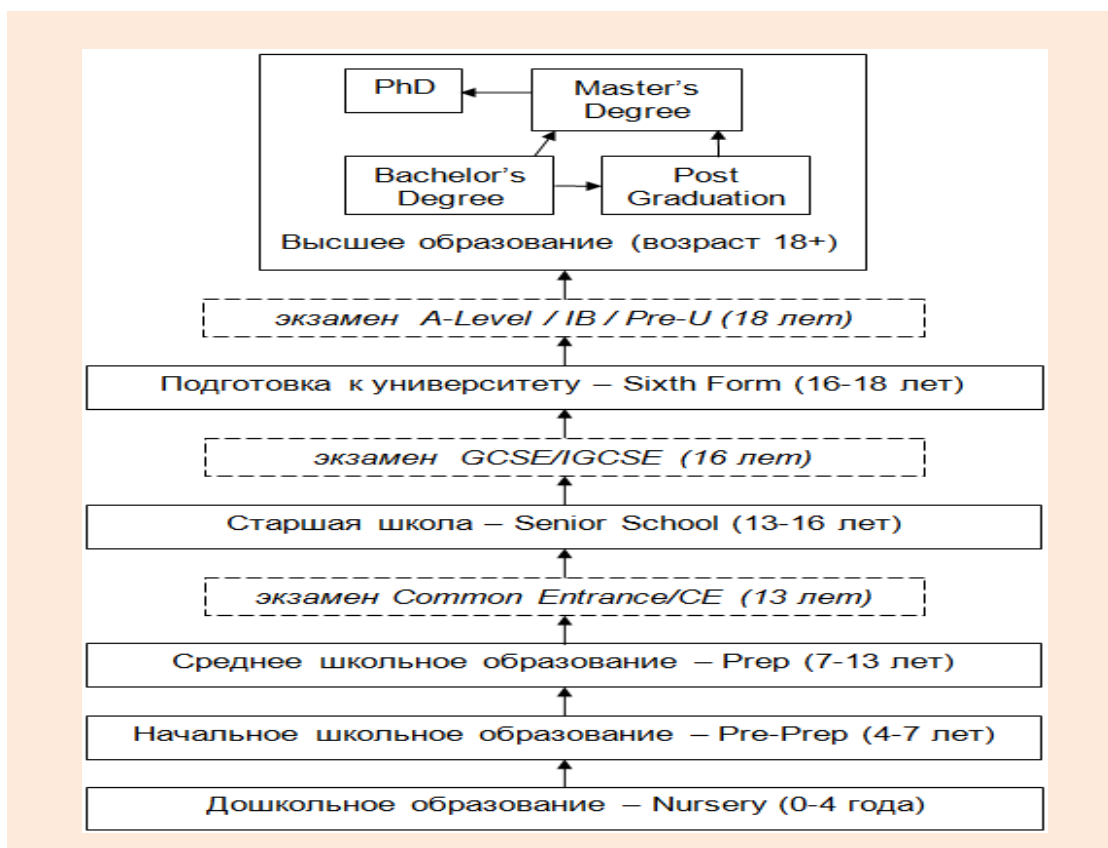
- Kollejlar, universitetlar, politexnika institutlari
- Katta sinflar o‘quvchilari uchun tayyorlov kolleji (6 th Form College) 16 yoshdan 18 yoshgacha
- CHuqurlashtirilgan ta’lim darajasi to‘g‘risida umumiy sertifikat (General Certificate of Education Advanced Level)

Buyuk Britaniya ta’lim tizimining afzalliklari

- ❑ Britaniya sertifikatlari, diplomlari va berilgan darajalari butun dunyoda tan olinadi.
- ❑ Eng zamonaviy ta'lim metodlari, doimo modernizatsiyalashgan ta'lim vositalari va, eng asosiysi, mahoratli professor- o'qituvchilar.
- ❑ Doimiy nazorat va mustaqil tanlash imkoniyatlari.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimining xususiyatlari

- ❑ Intizom .
- ❑ Erta ixtisoslashtirish.
- ❑ Ta'lim olishda mustakillik va initsiativa. Asosiy e'tibor ilmiy tadkikot ishlarni olib borishga va esselarni tayyorlashga karatilgan.
- ❑ Ijtimoiy va jamoatchilik tadbirlarda katnashish.

Belgiya ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari

№	Ta'lim bosqichlari	YOsh
1	Maktabgacha ta'lim	2,5-6

2	Boshlang'ich maktab	6-12
3	O'rta maktab	12-16
4	O'rta kasbiy maktab	16-18
5	Oliy maktab	18-23

Maktabgacha ta'lim

Belgiyada maktabgacha ta'lim (MT) 2,5 èshdan boshlanadi. Ushbu belgilangan yoshga etganda bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasiga berishadi, shu sababli guruhdagi bolalar soni yil davomida o'zgarib boradi. Maktabgacha ta'lim guruhlarining asosiy maqsadi: bolalarning bilish, bilim orttirish (kognitiv), kommunikativ va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi. Mashg'ulotlar o'yin shaklida olib boriladi. Maktabgacha ta'lim majburiy ta'lim dasturiga kiritilmagan bo'lsada, Belgiyada taxminan 90% gacha bo'lgan bolalar unga qatnashadi. Ko'p hollarda maktabgacha ta'lim muassasalari boshlang'ich maktablarga uyg'unlashgan bo'ladi.

Bolalar 6 èshga etganda boshlang'ich maktabning birinchi sinfiga o'qishga kiradi.

Maktab

Maktab ta'limi davri 2 ta-boshlang'ich va o'rta maktab bosqichiga bo'linadi. Boshlang'ich maktab, o'z navbatida, 3 ta va 2 ta sinfli bosqichdan iborat. Bu davrda bolalar arifmetika, o'qish, èzish, musiqa, tarix va ba'zi boshqa fanlardan ta'lim olishadi. Darslar 8.30 da boshlanib, 15.30 gacha davom etadi. Soat 12.00 dan 13.00 gacha tushlik uchun tanaffus beriladi. CHorshanba kuni tushlikdan so'ng, shanba va yakshanba kunlari dam olish kunlari hisoblanadi.

Bryusseldagi flamand maktab dasturiga birinchi èki ikkinchi sinfdan boshlab, fransuz tilini o'qitish kiritilgan. Qolgan flamand maktablarining ko'p qismida bu fan boshlang'ich maktabning 3-bosqichida o'rgatiladi. Mamlakatning fransuz tilida so'zlashuvchi qismida o'quvchining hohishiga ko'ra ingliz èki niderland tillari ham o'rgatiladi. German tilida so'zlashuvchi qismida fransuz tili majburiy tarzda o'qitiladi. SHuningdek, Belgiyada,

belgilangan ijtimoiy guruh (dengizchi va diplomatlar bolalari)ga yo'naltirilgan qator xususiy maktablar ham faoliyat ko'rsatadi.

O'quvchilar boshlangich maktabni tugatib, xuddi shunday 3 ta 2 yillik bosqichdan iborat o'rta maktabga o'tadilar. Bu bosqichda o'quvchilar fanlarni ma'lum guruhlar orasidan tanlashlari shart bo'ladi va bu tanlov ma'lum darajada ularning dars jadvalini aniqlab berishga asos bo'ladi. Dars jadvalidan bu tanlangan fanlardan tashqari xamma uchun majburiy fanlar ham joy olgan. Masalan, davlat tili va jismoniy tarbiya fanlari va hokazo.

Belgiya hududida 4 tipdagi o'rta maktablar faoliyat yuritadi:

Umumiy ta'lim beruvchi o'rta maktab (Algemeen Secundair Onderwijs, (ASO)). Mazkur tipdagi muassasalar o'quv dasturida maktab bitiruvchisi 6 yil to'liq ta'lim olib, o'qishni oliy o'quv yurtida davom ettirishi ko'zda tutilgan. Mehnat bozorida ASOni tugatganlik to'g'risidagi diplomli shaxslarga ehtiëj mavjud emas, chunki mazkur tipdagi muassasalarda ta'lim ko'p hajmli nazariy bilimlar beruvchi fanlarga qaratilgan bo'lib, amaliy va kasbiy tayërgarlik ko'zda tutilmagan.

Texnik o'rta maktablar (Technisch Secundair Onderwijs, (TSO)) ikkita: TTK va STK kabi —tipchalar||ga bo'linadi. 1- —tipcha||dagi maktablarda ta'lim texnik jihati tomoniga yo'naltirilgan, 2- —tipcha|| - amaliy muassasalarga ixtisoslashgan. Mazkur ta'lim muassasalarida matematika, tillar, tarix, tabiiy fanlarga urg'u beriladi, lekin ASOga nisbatan bilim hajmi kamroqdir. STK bitiruvchilari mehnat bozoriga chiqishga tayë, TTK bitiruvchilari esa, odatda, o'qishni davom ettirishni: ixtisosi bo'yicha bir yil qo'shimcha tahsil olish, turizm, savdo, sog'liqni saqlash kabi sohalar bo'yicha bakalavr èki hattoki magistr darajasini olishni afzal ko'rishadi.

Kasbiy-texnik o'quv yurtlari (Beroeps secundair ondwerwijs (VSO)) duradgor, zargar, g'isht teruvchi (quruvchi) usta kabi o'ziga xos mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim taklif etishadi. VSO — faqat Belgiya o'rta ta'limida mavjud bo'lgan ta'lim muassasasi tipidir, bundan keyin oliy ta'lim olish imkoniyati ko'zda tutilmagan. Agarda ushbu ta'lim muassasasi bitiruvchisi qo'shimcha yil

(7 èki 8) o‘qish istagini bildirsa, bu qo‘shimcha o‘quv yilidan keyin bitiruvchiga TSO diplomiga ekvivalent bo‘ladigan diplom berishadi.

O‘rta badiiy ta’lim muassasalari (Kunst secundair onderwijs (KSO)). Ushbu o‘quv yurtlar san’at sohasi boyicha oliy ma’lumotga ega bo‘lish uchun universitet èki kollejga o‘qishga kirish uchun talabalarni tayèrlaydi. Tanlagan yo‘nalishiga qarab, aktèrlik mahorati, xoreografiya, musiqa èki tasviriy san’at ustuvor bo‘lishi mumkin.

Belgiyada oliy ta’lim: universitetlar va oliy maktablar

Belgiya oliy ta’limi o‘zining ko‘hna an’analariga ega. O‘qitish jaraèni va zamonaviy ilm-fanni rivojlantirishning muhim yo‘nalishlari bo‘yicha fundamental va amaliy tadqiqotlarni o‘tkazish o‘rtasidagi bog‘liqlik Belgiya ta’lim tizimi uchun an’anaviy hisoblanadi. Belgiyada o‘qishni tanlash jaraènida e’tiborni, asosan, ishlab chiqarish (masalan, texnologiyalar) va biznes (xalqaro biznes, iqtisodièt, boshqaruv, huquq, moliya va boshqa)lar bilan bog‘liq bo‘lgan dasturlarga qaratish kerak bo‘ladi. Bunda, albatta, ta’lim olib boriladigan tilni bilish to‘g‘risida dalillar bo‘lishi kerak. Belgiyadagi ta’lim xalqaro biznesga yo‘naltirilganligi oliy o‘quv yurtlari bitiruvchilari uchun katta imkoniyat beradi.

Belgiya ta’limiga fransuz, flamand va nemis hamjamiyatlari javobgar. 6 èshdan 16 èshgacha va kechki maktablarda 18 èshgacha bo‘lgan barcha bolalar uchun ta’lim majburiy va bepuldir. Savodsizlik deyarli tugatilgan. Belgiyaliklar bolalarining yarmi xususiy, aksariyat qismi katolik cherkovlarga tegishli bo‘lgan maktablarda tahsil oladi. Qariyb barcha xususiy maktablar davlat tomonidan tomonidan èrdamga beriladigan mablag‘-subsidiya bilan ta’minlanadi.

Maktab ta’limining birinchi bosqichi - olti yillik boshlang‘ich maktab hisoblanadi. O‘rta ta’lim aksariyat hollarda uchta ikki yillik bosqichdan iborat bo‘lib, uning dastlabki to‘rt yili majburiydir. Birinchi va ikkinchi bosqichlarda o‘quvchilarining taxminan yarmi umumpedagogik tayèrgarlik, badiiy ta’lim olishadi èki texnik èxud hunarmandchilik tayèrgarlikdan o‘tadi; boshqalar esa ta’limning umumiy kursini o‘tashadi. Oxirgi guruhining taxminan yarim

o'quvchilari bitirgandan keyin universitetga kirish huquqini beruvchi o'rta maktabning oliy bosqichida ta'lim olishni davom ettiradilar.

Belgiyada 7 ta akademiya va 8 ta universitet faoliyat ko'rsatadi. Belgiyada oliy ta'lim qadimgi an'analarga ega: birinchi oliy o'quv yurti - Lyuven katolik universiteti hisoblanadi. U 1425 yil tashkil topgan. 1517 yili Erazm Rotterdam ham Lyuvenda uch tillik (ivrit, lotin, grek) maktabga asos soldi va uning namunasida Parijda Fransiya kolleji yaratildi.

1970 yili fransuz tilida so'zlashiladigan Valloniya, niderland tilida so'zlashuvchi Flandriya, ikki tilda so'zlashiladigan Bryussel' va nemis tilida so'zlashiladigan Germaniya bilan chegaradosh bo'lgan Valloniya sharqidagi tumandan iborat 4 ta lingvistik hudud mamlakat konstitutsiyasida mustahkamlandi.

O'sha vaqtdan beri maorif federal vazirligi faqatgina o'rta ta'limning majburiylikini nazorat qiladi va barcha bosqich bo'yicha ta'lim to'g'risidagi diplom va sertifikatlarni berish talablarini belgilaydi. Ta'lim bo'yicha boshqa masalalar tillar hamjamiyati vakolatiga kiradi. SHunday qilib, oliy ta'lim masalalari Flamand hamjamiyatining ta'lim va davlat xizmati Vazirligi, Fransuz hamjamiyatining oliy ta'lim, ilmiy tadqiqotlar, xalqaro aloqalar va sport Vazirligi hamda Nemis tilida so'zlashuvchi hamjamiyatning ta'lim, madaniyat, ilmiy tadqiqotlar, haykallar va diqqatga sazovor joylar Vazirligi vakolatidadir.

Universitet tipidagi o'quv yurtlar va oliy maktablar

1970 yil 7 iyuldagi qonunga muvofiq oliy o'quv yurtlar universitet tipidagi o'quv yurtlar va Oliy maktablarga bo'linadi. Aslini olganda 7 ta Belgiya universiteti faoliyat yuritadi: Lej davlat universiteti, Monse-Enodagi universitet, Gent davlat universiteti, Bryussel' Erkin universitet (fransuz va alohida flamand tilida), Lyuven katolik universiteti (fransuz va alohida flamand tilida). Ular qatorida bir nechta xorijiy universitet bo'limlari (Bryussel' va Antverpenda), hamda universitetga tenglashtirilgan qator Belgiya oliy o'quv yurtlari (odatda ular universitet fakul'teti, markaz, birlashma èki jamg'arma nomlariga ega) faoliyat yuritadi.

Oliy o‘quv yurtlarning bir qismi - yuqorida nomlari qayd etilgan hamjamiyatlar hukumatlari byudjetidan moliyalashtiriladigan davlat, èki «rasmiy» o‘quv yurtlari hisoblanadi. Boshqalari shaxsiy mablag‘lar hisobidan - xususiy, shaxs èki tashkilotlar tomonidan ochilgan va —mustaqil||, —erkin|| nomlariga ega bo‘lishgan. Ularning aksariyati Belgiyada, an’anaga ko‘ra, ta’limning barcha bosqichlarini, shu jumladan oliy ta’limni, tashkil etish va moliyalashtirishda katta ahamiyatga ega bo‘lgan Rim katolik cherkovi rahbarligida ochilgan. Ba’zi mustaqil o‘quv yurtlar, xususan, katolik universitetlar hamjamiyatlar hukumatlari ko‘magidan foydalanishadi. Bryusseldagi Erkin universitet - Niderland tilida o‘qitiladigan universitet hisoblanadi. Ushbu universitetlar nomlaridagi —erkin|| so‘zi ularning mustaqil o‘quv yurti ekanini bildiradi.

Ular erkin ilmiy tadqiqotlar prinsipiga bo‘ysinadi va shiorlari ham bir xil: —Qorong‘ulikni ilm bilan engish||. Bryussel’ Erkin universiteti yuqorida qayd etilganidek, 1834 yili tashkil topilgan va ta’lim faqatgina fransuz tilida, 1934 yildan boshlab golland tilida ham olib boriladi. 1970 yili esa Niderland tilida o‘qitiladigan fakul’tetlar Erkin universitetlariga ajratiladi. SHunday bo‘lsada har ikkala universitet o‘zaro hamkorlik dasturini amalga oshiradi. Fakul’tetlari:

- huquq va kriminologiya;
- iqtisodiy, ijtimoiy va sièsiy fanlar;
- psixologiya va pedagogika;
- tabiiy fanlar;
- tibbièt va dorishunoslik;
- filosofiya va filologiya;
- texnik (muhandislik) fanlar;
- jismoniy tarbiya;
- o‘qituvchilarni tayèrlash fanlararo guruh.

SHuningdek, universitetga tenglashgan o‘quv yurtlar tarkibiga Qirolning harbiy maktabi ham kiradi. Universitet diplomi mavjudligi amaldagi

qonunchilikka muvofiq ma'lum davlat mansab, lavozimlarini egallash va jamoat ahamiyatiga ega (advokat, vrach va boshqa) mutaxassisliklar bo'yicha faoliyat yuritish uchun ruxsat olish uchun kerakdir. Alohida holatlarda Belgiya universitetlari chet elliklarga Belgiyada ishlash huquqiga ega bo'lmagan diplom berishadi. Universitetda ta'lim olish eng kam muddati 4 yildir, lekin ba'zi mutaxassisliklar bo'yicha undan ko'p yil tahsil olishi mumkin.

Universitetdagi o'qishlar ko'p pog'onalidir: universitetda ta'lim olishning har bir davri èki sikli universitet ilmiy darajasini olish uchun quyidagi darajalarini olishi bilan tugatiladi:

Kurs	Davomiyligi	Daraja
(Tayanch)-Bazaviy	2 yil	kandidat (ta'limning boshqa tizimida bakalavr diplomiga mos keladi)
Kurs	Davomiyligi	Daraja
(Tayanch)-Bazaviy	2 yil	kandidat (ta'limning boshqa tizimida bakalavr diplomiga mos keladi)
Kurs	Davomiyligi	Daraja

—**Kandidat|| darajasi** - 2 èki 3 yillik tayanch ta'lim olganidan keyin beriladi. Bu 1-sikl hisoblanadi (keyin esa ta'limning 2-sikli, ya'ni ixtisos (soha) bo'yicha tayèrlash boshlanadi);

—**Litsensiat||** - bakalavr darajasiga mos keladi, mutaxassisligi bo'yicha 2 èki 3 yillik qo'shimcha ta'lim olishi va ilmiy ish èzganidan keyin beriladi.

Ba'zi fanlar bo'yicha ko'p muddatli o'qishdan keyingina ushbu darajaga erishish mumkin.

—**Doktor**|| - magistr darajasiga to‘g‘ri keladi, mazkur darajaga —litsensiat|| darajasini olgandan keyingina kamida yana 1 yil tahsil olib, dissertatsiyani èzib, albatta uni èqlash talab etiladi.

—**Oliy ta‘lim agreje**||si - ushbu ierarxiya (ketma-ketlik)ning oliy darajasi hisoblanadi va u doktorlik darajasini olib, 2 yil muddat o‘tishidan keyingina berilishi mumkin.

Universitetlarda, shuningdek universitetdan keyingi ta‘lim èki, odatda, davomiyligi 2-3 yil bo‘lgan —3-chi sikl (bosqich) ta‘limi|| bordir. Mazkur ta‘lim turininig maqsadi insonlarga ko‘shimcha ta‘lim èki daraja olish uchun imkoniyat yaratish hisoblanadi. Ba‘zi fanlardan universitet darajasiga ega bo‘lish uchun kechki èki dam olish kunlari kurslari tashkil etilishi orqali èshi katta bo‘lgan kishilarga imkoniyat yaratiladi. Ba‘zi universitetlarda ta‘limning —almashib kelish||i, ya‘ni ta‘lim olish jaraèni ishlab chiqarishdagi amalièt bilan almashib keladi va —tanaffusli ta‘lim|| kabi shakllari mavjud. Belgiya oliy maktab tizimi uchun ta‘lim jaraèni bilan zamonaviy fanni rivojlantirishning muhim yo‘nalishlari bo‘yicha amaliy tadqiqotlarning bog‘liqligi an‘ana bo‘lib qolgan. Ilm, fanni rivojlantirish uchun universitetlarning byudjetidan 40% gacha bo‘lgan miqdordagi mablag‘ ajratiladi. Ilmiy tadqiqotlarning moliyalashtirilishi vazirlik, sanoat va qishloq xo‘jaligida ilmiy- tadqiqotlarga ko‘mak Instituti yo‘nalishlari bo‘yicha davlat mablag‘lari, ilmiy tadqiqotlar Milliy jamg‘armasi, shuningdek turli xil kompaniya, jamg‘arma va assotsiatsiyalar yo‘nalishi bo‘yicha xususiy (shaxsiy) manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

1995 yil 8 avgustdagi —Oliy maktablarda ta‘limni tashkil etish to‘g‘risida||gi Dekret —uzun|| va —qisqa|| tipdagi ta‘limni belgilab berdi. SHuni alohida ta‘kidlash kerakki, oliy o‘quv yurti nomidagi —institut|| èki —universitet|| so‘zlari mazkur o‘quv yurti o‘z bitiruvchilariga oliy ma‘lumot beradi degani emas. Qisqa muddatli ta‘lim 3 yillik (ba‘zi hollarda san‘at va tibbièt sohalari bo‘yicha 4 yil) muddatli bir sikldan iborat bo‘ladi. Nazariy qismini o‘qitish navbatma-navbat laboratoriya, ustaxonalardagi amaliy mashg‘ulotlar bilan birgalikda olib boriladi.

Ko'pincha fermer, buxgalteriya, hamshira, maktab o'qituvchisi, mexanik, kutubxonachi, fotograf, kotiba kabi mutaxassisliklarga o'qitish ta'limning 1-yilidan boshlanadi.

Uzoq muddatli oliy ta'lim har biri davomiyligi 2 yildan iborat 2 sikldan iborat. Belgiya oliy o'quv yurtlari tomonidan berilgan barcha diplomlar Evropa Ittifoqi davlatlari, shuningdek Islandiya, Norvegiya, Turkiya va Mal'ta mamlakatlarida e'tirof etiladi.

Birinchi bosqich Gradue diplom berilishi bilan yakunlanadi. Ikkinchi pog'ona tahsilidan keyin Licencie diplomi beriladi. Institut va universitetlarning ikkinchi pog'ona bitiruvchilari uchun yagona bo'lib, umumiy hisoblangan uchinchi pog'onadan keyin bitiruvchiga (Ingeneurdiplome) diplomli muhandis darajasi beriladi. Aslida, oliy ta'lim sektorlari oralig'idagi chegaralar o'zgaralar uchun e'piq emas hamda talabalar navbatdagi ta'lim bosqichini o'z mutaxassisligiga mos keladigan hohlagan oliy o'quv yurtida davom ettirishi mumkin.

Oliy o'quv yurtiga kirish imtixonlari mavjud emas: tahsil olish uchun e'zilish tizimi mavjuddir. Ba'zi Oliy o'quv yurtlarida kelajak talabalari uchun qo'shimcha ravishda test sinovlarini o'tkazishadi.

Nazorat uchun savollar

1. Germaniyada ta'lim tizimining xususiyatlari.
2. Boshlang'ish va o'rta ta'lim, ularning mazmuni.
3. Germaniyada oliy ta'lim va ilmiy faoliyat.
4. Germaniyada ta'limining muammolari va rejalari.
5. Belgiyada maktabgacha ta'lim
6. Belgiyada oliy ta'lim

5-Mavzu: Yaponiya ta'lim tizimi va unga dahldor masalalarning olib borilishi..

Reja:

7. Yaponiya ta'lim tizimining xususiyatlari.

8. Boshlang'ish va o'rta ta'lim, ularning mazmuni.
9. Yaponiyada oliy ta'lim va ilmiy faoliyat.
10. Yaponiya ta'limining muammolari va rejalari

Yaponiya-juda tez rivojlanaётgan davlat bo'lib, bu hol asosan yaponlarning tabiatan mehnatsevarlik va ishbilarmonligi bilan bog'liqdir. Dunèdagi barcha yangiliklar va yuksalishlar sari intilish, eng so'nggi yutuqlardan foydalanish va ularni yanada rivojlantirish - bu yapon xalqining azaliy milliy odatlariga aylanib qolgan. Bugungi kunda Yaponiya dunèdagi barcha davlatlar uchun ochiq va halqaro hamkorlik maydonida faol ishtirok etib kelmoqda. Yaponiyada juda qadimdan xalqning aqliy imkoniyatlaridan foydalanuvchi fan va texnikani qo'llash siyosati eng muhim o'rin tutadi. Hozirgi davrda Yaponiya ilmiy tadqiqotlarga ketgan sarmoya miqdori bo'yicha dunèda 2-o'rinda turadi.

Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867-1868 yillarda boshlangan. Yaponiya o'z oldiga 2 vazifani: 1-boyish, 2-g'arb texnologiyalarini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasini qo'ydi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish kerakligini angladi.

Maktabgacha ta'lim.

Maktabgacha ta'limga Yaponiyada katta e'tibor beriladi, chunki psixologlarning ta'kidlashicha 7 èshgacha inson bilimlarni 70%ni, qolgan 30%ni butun qolgan umri davomida o'zlashtirar ekan. Maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi. Yapon aèllari uchun onalik birinchi o'rinda turadi. Ko'pgina yapon aèllarining aytishlaricha, bola tarbiyasi-ularning haètlarining maqsadlaridir.

Yaponlar bolaning erta voyaga etishi tarafdoridirlar. Turli èshlarda tarbiyaning turli muammolariga urg'u beradi. Masalan, 1 èshda-o'ziga ishonch hissini uyg'otish, 2 èshda-amaliy san'at qo'l mehnatini ko'rsatish, 3 èshda-burch hissini tarbiyalash, 4 èshda-yaxshilik va èvuzlikni farqlashga o'rgatish, 5 èshda-liderlik hislatlarini tarbiyalash, mustaqillikka, reja tuzish va ularni bajarishga o'rgatish. Bolalar va qizlar turlicha tarbiyalanadilar. O'g'ilga oilaning bo'lajak

tayanchi sifatida qaraydilar va qiyinchiliklarni engishga o'rgatadilar. Qizlarni esa uy ishlariga tayèrleydilar.

YAponiya bog'chalarida bolalarni 8 kishilik kichik guruhlar—xan||larga bo'ladi. Bu bolalarga bog'chada —o'z ish o'rn|| ajratiladi, ular o'z xanlariga nom tanlaydilar. SHu tariqa eng kichik èshdan jamoada ishlashni o'rgatadilar. Bu guruhdagi har bir o'quvchi guruhda o'z o'rniga ega bo'lishi lozim. Bunday xanlar keyingi ta'lim bosqichida ham qo'llaniladi. O'rta maktabda xanlar doimiy emas, ular yangi sharoitlarga tezroq ko'nikish uchun har 5 oyda o'zgartirib turiladi. YAponiya bog'chalariga 3-5 èshdagi bolalar qabul qilinadi. Bolalar bog'chalarining maqsadi bolalarning aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik va ichki tartib ko'nikmalarini tarbiyalash, jamiyat hodisalariga to'g'ri munosabatda bo'la olishni o'rgatishdan iborat. SHuningdek, og'zaki nutq, so'zlarni to'g'ri qo'llashni o'rgatishga ham katta e'tibor beriladi. Ertaklar, kitoblar, musiqa, sport o'yinlari, rassomlik kabi shaxsning ijodiy xususiyatlariga qiziqish uyg'otiladi. Hozirgi kunda maktabgacha tarbiya muassasalariga 60% bolalar jalb etilgan. Boshlang'ich ta'limga erta qabul qilishga o'tish maqsadida 4-5 èshdagi bolalarning barchasini bolalar bog'chasiga jalb qilish ko'zda tutilmoqda.

Bolalar bog'chasi YAponiyada vatan fuqarosini shakllantirish tizimining 1-bosqichi hisoblanadi. Mustaqil faoliyat, jamoaviy ong, ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi-bolani maktabga tayèrlashdir. Bu erda rasm, musiqa, ritmika, jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlar o'tiladi. Individuallik, u qanchalik yaxshi bo'lmasin, o'quvchilarni o'ziga jalb qilmaydi, bolalar jamoasi tomonidan qabul qilinmaydi.

Boshlang'ich ta'lim ---sègakko

Boshlang'ich maktab ta'limning ilk 6 yilini qamrab oladi va uning asosiy qismi hisoblanadi. YAponiyada maktabga 6 èshdan boriladi.

Boshlang'ich maktabga 6 èshdagi yapon bolalarning 99% qatnaydi. 99% yapon boshlang'ich maktablari davlat tasarrufida, 1% - xususiy. O'quv rejasiga yapon tili, gumanitar fanlar, arifmetika kabilar kiradi. San'at va hunar (yapon xusni xati), musiqa, uy xo'jaligini yuritish, jismoniy tarbiya, axloqiy odobnoma akademik predmetlar hisoblanmaydi. YAponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy va bepul bo'lib, mashg'ulotlar aprel oyida boshlanadi. O'quv yili 3ta chorak-trimestrga bo'linadi. 1-chorak-6 apreldan-20 iyulgacha davom etadi, keyin èzgi ta'til boshlanadi. 1-sentyabrdan 2-trimestr boshlanadi va 26 dekabrgacha davom etadi. 26-dekabrda 7-yanvargacha qishli ta'til bo'ladi. Oxirgi 3-trimestr 7-yanvardan 25-martgacha davom etadi. 25-martdan 6-aprelgacha bahorgi ta'til bo'ladi. SHu paytda o'quvchilar sinfdan sinfga ko'chadi. CHorak-trimestrlarning boshlanishi va tugallanishi turli maktablarda turli sanalarga to'g'ri kelishi mumkin. Ta'til paytida o'quvchilar uy vazifalarini oladilar. Ba'zan ta'til paytida ham, agar trimestrda yaxshi o'qimagan bo'lsa, maxsus kurslarda o'qiydilar. YAponiyada o'qish 6 kunlik, lekin har 2-shanba dam olish kuni hisoblanadi. Maktablarda o'qitish dasturi o'zgaruvchan, lekin Ta'lim vazirligi tasdiqlagan standartlarga asoslanadi. Boshlang'ich ta'limni moliyalashtirish, o'qituvchilar bilan ta'minlash, maktab dasturlarini yaratish mahalliy hokimiyat zimmasida. Boshlang'ich ta'limda bolalar davlat hisobidagi 1945 kandji ieroglifdan 1006tasini èd olishi kerak. Boshlang'ich ta'lim —sègakko|| quyidagi vazifalarni hal qiladi:

-o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, vataniga, o'z qadriyatlariga hurmat hissini o'rgatish;

-o'quvchilarni xalqaro xamkorlik ruhida tarbiyalash;

-ona tilidan to'g'ri foydalanish;

-iqtisodiy tarbiya berish;

-barkamol shaxsni tarbiyalash.

O'quv maqsadlariga aniq o'quv fanlari bo'yicha o'quv rejalari va dasturlarni tayèrlash orqali erishiladi. Boshlang'ich maktabda yapon tili jamiyatshunoslik, tabiièt, musiqa, rasm va hunar, uy ijodièt, etika kabi fanlar

o'qitiladi, jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadilar. SHuningdek —maxsus faoliyat|| fani ham o'qitiladi, unga klub ishlari, majlislar, sport tadbirlari, saèhatlar, bayramlar va b. kiradi. Kam ta'minlangan oilalarning bolalari maktab nonushtalari, turli xizmat va saèhatlarga pul to'lash uchun dotatsiya oladilar. Ota-onalar farzandlarini o'z tumanlarida joylashgan maktabga borishini istamasalar, xususiy pullik ta'lim muassasasiga berishlari mumkin, lekin bu maktablarga juda qiyin tanlov orqali qabul qilinadi.

YAponiyada o'rta va yuqori maktab tizimi. Kichik o'rta maktab-tyugakko

Boshlang'ich maktabni tugatgan o'quvchi o'qishni kichik o'rta maktabda davom ettirishi lozim. YApon tili, matematika, jamiyatshunoslik, etika, tabiièt, musiqa, san'at, maxsus faoliyat, jismoniy tarbiya, texnik mahorat va uy xo'jaligini yuritish kabi majburiy fanlardan tashqari o'quvchilar chet tili, qishloq xo'jaligi èki matematikadan chuqurlashtirilgan kurs kabi fanlarni tanlashlari mumkin.

Kichik o'rta maktab 3ta sinf 7,8,9-sinflarni o'z ichiga oladi va majburiy ta'limning oxirgi bosqichi bo'lib hisoblanadi. O'quvchilar èshi 12dan 15 èshgacha bo'ladi. Xuddi boshlang'ich maktabdagiday, o'rta maktabning asosiy qismi davlat tasarrufida, 5%-xususiy. 2001 yil apreldan boshlab ingliz tili majburiy fan bo'lib hisoblanadi. Ko'pchilik o'quvchilar bitta èki bir necha maktab to'garaklari, qiziqishlari bo'yicha klublarga qatnashadilar. Bu darsdan keyin soat 18:00gacha ish kunlari, dam olish kunlari ertalabki vaqtni egallaydi. Kichik o'rta maktabda o'tiladigan fanlar qatoriga ingliz tili, bir necha tanlov fanlar kiradi. Bu fanlarning tarkibi maktablarga bog'liq. Eng qiyin fanlar matematika va yapon tili hisoblanadi.

YAponliklar farzandlarining eng yaxshi, yuqori ta'lim olishini juda hohlaydilar. Ta'limga bunday katta e'tibor —dzyuku|| maktablarining yaratilishiga asos bo'ldi. —Dzyuku||-nufuzli o'quv muassasalariga tayèrlovchi maxsus kechki maktablardir. Bunday maktablarning analogi XVIII asrda yapon cherkovida paydo bo'lgan, hozirgi kunda dzyukular soni 100 mingdan oshiq.

—Kichik dzyukullar 5-6 o'quvchidan iborat bo'lib, o'qituvchining uyida shug'ullanadi. —Katta dzyukullar 5 minggaacha o'quvchilarni yig'adi. O'qish bu maktablarda soat 16:50dan 20:50gacha davom etadi, darslar dushanbadan jumagacha bo'ladi, haftalik nazoratni odatda yakshanba ertalabgacha belgilashadi.

YUqori (o'rta) maktab-kotogakko.

YUqori (o'rta) maktab majburiy emasligiga qaramay, unda 94% o'quvchilar tahsil oladilar. YUqori o'rta maktab soni 55%ni tashkil etadi, shunga qaramay davlat va xususiy katta maktablar pullik. YUqori o'rta maktabning 1-yil uchun dasturi hammaga bir xil, lekin keyingi 2 yil ichida oliy ta'lim olish maqsadiga ko'ra kursni tanlash nazarda tutilmoqda.

YUqori maktab dasturlari o'rta maktab va boshlang'ich maktab dasturlariga ko'ra xilma-xil, lekin o'quvchilarga bilimning u e'ki bu sohasiga ixtisoslanishi bo'yicha imkoniyatlar yaratiladi.

YUqori maktablarda o'qish pulli, lekin davlat muassasalarida arzonroq. Pulli, xususiy o'rta va boshlang'ich maktablar ham bor. Barcha pulli ta'lim muassasalarida stipendiyalar konkursi g'olibi bo'lsa, tekin o'qish mumkin e'ki chegirmalar olish mumkin. O'rta maktabdan yuqori maktabga o'tish imtihonlar natijalariga bog'liq holda amalga oshiriladi. O'rta maktabda o'zlashtirish ko'rsatkichiga ko'ra o'quvchi kirish imkoniyati bor bo'lgan katta maktab ro'yxatini oladi.

Odatdagi davlat maktablaridan tashqari pulli xususiy maktab-akademiyalar (gakuenlar) bor. SHuningdek, umumdavlat maktabi maqomidagi —milliy maktablar|| mavjud. Bu akademiya kirish uchun yuqori konkurs asosida alohida imtihonlar topshiriladi. Bir tarafdin akademiya yaxshi ta'lim dasturlari mavjud bo'lib, ularning ko'pchiligi oliy maktab e'ki universitetga kirish uchun imkoniyat beradi.

YAponiya hukumati OO‘YUlari bitiruvchilarini o‘qituvchi lavozimiga tayinlashda qattiq tanlov siësatini olib boradi. Boshqa davlatlardan farqli o‘laroq, davlat maktabi o‘qituvchisi bo‘lish uchun yapon fuqarosi o‘qituvchi diplomini olishi kerak va o‘qituvchilikka tayinlash imtihonidan o‘tishi kerak.

YAponiyada yuqori o‘rta maktablarning kunduzgi (o‘qish -3yil), kechki va sirtqi (o‘qish 4 yil) turlari bor. Kechki va sirtqi maktabni bitirganlik haqidagi guvohnomasi xuddi kunduzgi yuqori maktabnikiday bo‘lsa ham, 95% o‘quvchilar maktabning kunduzgi bo‘limida tahsil olishadi. YUqori maktablarga qabul qilish kichik maktabni tugatganlik va kirish imtihonlari natijalari bo‘yicha konkursdan o‘tganligi haqidagi hujjat asosida amalga oshiriladi.

YUqori o‘rta maktabda yapon tili, matematika, tabiië, jamiyatshunoslik va b. majburiy umumta’lim fanlariga qo‘shimcha holda o‘quvchilar tanlov bo‘yicha fanlarni taklif qiladilar, bu ingliz tili, ëki boshqa chet tillar, shuningdek, texnik va maxsus fanlar bo‘lishi mumkin. 12-sinfda o‘quvchilar o‘zi uchun ta’lim profillaridan birini tanlashi kerak.2

Ta’lim, fan va madaniyat vazirligi ko‘rsatmasiga ko‘ra, YUqori o‘rta maktabda bilimlarni baholashda OO‘YU tizimidan foydalaniladi. Bu har bir o‘quvchi 12 yillik o‘rta ta’limni tugatganligi haqida guvohnoma olishi uchun 80 kredit (zachët birligi)ni yig‘ishi lozim deganidir. Masalan, yapon tili va zamonaviy yapon adabiëtini har bir kursini o‘rganish natijalari bo‘yicha 4ta kredit beriladi, yapon tili leksikologiyasi bo‘yicha 2 kredit, klassik til bo‘yicha-2 kredit.

YAponiyada kasb-hunar ta’limi.

YAponiyada yuqori o‘rta maktabda o‘qishni hohlamaganlar 5 yillik —texnik kollejj|lar-kasbiy texnika bilim yurtlariga kirishlari mumkin. Lekin bu o‘qishlarga kirish shunchalik oddiy emas, eng yaxshilaridan juda katta konkurs asosida qabul qilinadi, chunki YAponiyada yuqori malakali ishchilar juda ham zarur.

Universitet o‘rniga 2 yillik kollejga kirish mumkin, unda maxsus ta’lim beriladi. Bu kollejlarda yapon qizlarining 90% o‘qiydilar va aëllar kasbini

egallaydilar: tibbièt hamshirasi, bolalar bog‘chasi tarbiyachisi, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, yuqori malakali uy xonimlari, aktrisa (seyyu).

YAponiya kollejlari o‘z maqomi bo‘yicha bizning o‘rta maxsus ta‘lim muassasalari bilan teng. Ular kichik, texnologik, va maxsus tayèrgarlik kollejlariga bo‘linadi.

Kichik kollejlarda gumanitar, tabiiy, tibbièt va texnik fanlar sohasida tayèrgarlikning ikki yillik dasturini tavsiya qiladi. Bu kollej bitiruvchilari universitetning 2 èki 3-kursida o‘qishni davom ettirishlari mumkin. Kichik kollejlarga qabul to‘liq o‘rta maktab bazasida amalga oshiriladi. Talabgorlar kirish imtihonlari va undan kamroq —Birinchi bosqich yutuqlari testi||ni topshiradilar.

YAponiyada texnologik kollejlarga to‘liq emas èki to‘liq o‘rta ta‘limni tugatgach kirish mumkin. Birinchi holatda o‘qish muddati 5 yil, ikkinchisida-2 yil.

Bu tipdagi kollejlarda elektronika, qurilish, mashina qurilishi va boshqa fanlar o‘qitiladi. Maxsus tayèrgarlik kollejlari buxgalter, mashinist, dizayner, dasturchi, avtomexanik, tikuvchi, oshpaz va b. kabi 1 yillik kasbiy kursni tavsiya etadi. Bitiruvchilar OO‘YUda, kichik va texnik kollejlarda o‘qishni davom ettirish xuquqiga ega bo‘ladilar.

Noto‘liq va to‘liq o‘rta maktab bitiruvchilarini ma‘lum kasbga tayèrlash uchun 2 tipdan iborat maktab tizimi yaratilgan bo‘lib, bular majburiy ta‘lim bazasidagi 1-4 yillik maxsus tayèrgarlik maktablari, hamda bir necha oydan 1-3 yilgacha davom etadigan ko‘p tarmoqli maktablardir.

1978 yil joriy qilingan va oxirgi yillarda uning sezilarli darajada oshgan maxsus tayèrgarlik va ko‘p tarmoqli maktablar YAponiya uzluksiz ta‘lim tizimida muhim o‘rin tutadi. Bu maktablar o‘quvchilarga kasbiy-texnik va umumta‘lim yo‘nalish kurslarini taklif etadi. O‘rta kasbiy ta‘lim 2-3 yillik kichik kollejlarda va 5 yillik texnik kollejlarda olinadi. Kichik kollejlarda —tanki-daygaku|| deb ataladi va butun YAponiya ta‘lim tizimining juda ko‘p qismini tashkil etadi.

Ko'pchilik milliy kichik kollejlarda milliy universitetlar qoshida tashkil etilgan. Kichik kollejlarning yarmi o'rta tibbiy xodimlarni, choragi yurist va iqtisodchilarni, qolganlari- texnik mutaxassislarni tayèrlaydi. Munitsipal kichik kollejlarda jamiyatning ijtimoiy talablariga ko'ra ta'limiy va tadqiqot faoliyatini olib boradi.

YAponiyada davlat universitetlariga to'liq o'rta maktabni bitirib kirish mumkin. **Qabul 2 bosqichda o'tkaziladi. Birinchi bosqichda abituriyentlar markazlashgan holda universitetlarga qabul bo'yicha Milliy markazlarda o'tkaziladigan —YUtuqlar birinchi bosqichining umumiy testi||ni topshiradilar. Testni muvaffaqiyatli topshirganlar universitetda o'tkaziladigan kirish imtihonlariga kiritiladilar. Testdan yuqori ball olganlar davlatning eng nufuzli universitetlariga kirish uchun imtihon topshiradilar.**

Oliy ta'lim bakalavr darajasini olish uchun 4 yillik o'qish belgilangan. Ba'zan ma'lum kasbiy darajani egallash uchun 6 yillik dastur tavsiya qilinadi. 2 tipdagi universitetlar mavjud: milliy universitetlar davlat universitetlari.

YAponiyada kuchli 20talikka kirgan eng zo'r Osiè universitetlari: Tokio universiteti, Osako universiteti, Kioto universiteti, Toxoku universiteti, Nagoya universiteti, Tokio texnologiya instituti, Kyusyu universiteti, Sukuba universitetlaridir.

Universitet tanlashda birinchi mezon-uning nufuzliligida. Bunday nufuzli OO'YU bitirgan èsh yigit-qizlar darhol ishga olinadi.

YAponiya universitetlarida o'quv jaraènini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyati shundaki, umumilliy va maxsus fanlar aniq bo'lib o'qitiladi.3 Birinchi ikki yillikda barcha talabalar umumta'lim tayèrgarligini oladilar. Bunda umumilliy fanlar: tarix, falsafa, adabièt, jamiyatshunoslik, chet tillari o'tiladi, shuningdek, bo'lajak kasbi bo'yicha maxsus kurslarni eshitadilar. Ilk ikki yillikda talabalar tanlagan kasblari mohiyatiga chuqurroq kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar, o'qituvchilar esa-talabaning kasblarining to'g'ri tanlaganliklariga ishonch hosil qiladilar va ilmiy salohiyatini aniqlashga erishadilar.

Nazariy jihatdan umumilliy sikl tugagandan so'ng talaba mutaxassislik va hatto fakultetni o'zgartirishi mumkin. Aslida, bunday holatlar kam uchraydi va bitta fakultet doirasida bo'lishi mumkin, bunda ham tashabbuskor talaba emas, rahbariyat bo'ladi. Oxirgi 2 yilda tanlangan kasb o'rgatiladi. Barcha universitetlarda o'qish muddati standartlashtirilgan. Oliy ta'limda ta'limning asosiy yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha 4 yil o'qitiladi. Tibbiyot xodimlari, stomatolog va veterinarlar 6 yil o'qishadi. Asosiy kursni tugatgach, bakalavr darajasi beriladi: gakushi. Ayrim mustasno holatlardan tashqari bitta universitetdan ikkinchisiga o'tish amalda yo'q. Lekin ba'zi universitetlar chet ellik talabalarni 2 èki 3-kursga qabul qiladilar, shunda talabalarni o'tkazish bo'yicha maxsus imtihonlar o'tkaziladi (transfer examination).

Oliy o'quv yurtining tadqiqot ishlariga laèqati bor talabalari o'qishni magistraturada davom ettiradi.

Ko'plab universitetlar o'quv jaraènini semestr tizimi bo'yicha tashkil qiladi. Universitetda zaxet birliklari tizimi tashkil qilingan. Unda auditoriya va laboratoriyada semestr davomida har hafta ichida sarflanadigan soatlar sonidan kelib chiqib, o'qitilaètgan kursning hajmi belgilanadi. Bakalavr darajasini olish uchun 124dan 150 gacha zaxet birliklarini to'plash lozim.

Magistrlik darajasi dasturi chuqur ilmiy va kasbiy ixtisoslashtirishni nazarda tutadi. 30 zaxet birligidan iborat bo'lgan dastur bo'yicha 2 yillik ta'lim, bitiruv imtihonlari va dissertatsiya himoyasidan keyin magistratura bitiruvchisiga magistr darajasi beriladi.

3 yillik doktorlik dasturlari 50 zaxet birligi, bitiruv imtihonlari va individual tadqiqot asosida o'tkazilgan dissertatsiya himoyasidan iborat o'quv kursini o'z ichiga oladi. Talaba, magistr va doktorantlardan tashqari yapon oliy o'quv yurtlarida, erkin tinglovchilar, ko'chma talabalar, tadqiqotchi-talabalar va kollegial tadqiqotchilar bor

Erkin tinglovchilar asosiy kursga èki magistraturaga bir èki qator kurslarni o'rganish uchun qabul qilinadilar. YAponiya èki chet el oliy o'quv yurtlaridan kelgan ko'chma talabalar bitta èki qator ma'ruzalarda qatnashish

èxud magistratura va doktoranturadan ilmiy rahbarlikni olish uchun qabul qilinadilar. Tadqiqotchi talabalar (Kenkyu-sei) mazkur universitet professori rahbarligi ostida ma'lum ilmiy mavzuni o'rganish uchun bir yillik magistraturaga kiradi, lekin akademik daraja berilmaydi.

Globallashuv davrida oliy ta'lim jamiyat haètida o'ta muhim ahamiyatga ega. SHu nuqtai nazardan YAponiyada oliy ta'lim tizimi juda qadrlidir.

YAponiyada oliy ta'lim 12 yillik boshlang'ich va o'rta ta'limdan keyin boshlanadi. YAponiya oliy ta'lim muassasalariga universitetlar, kichik mutaxassis diplomini beruvchi 2 yillik kollej, amaliy va ijodiy ta'lim beruvchi texnologik kollejlari va kasbiy va amaliy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv kollejlari kiradi.

Oliy ta'lim bitiruvchilari quyidagi darajalarga ega bo'ladilar:

<i>Universitet</i>	<i>Bakalavr darajasi</i>	<i>4 yil</i>
<i>Oliy ta'limdan keyingi ta'lim</i>	<i>Magistrlik darajasi</i>	<i>2 yil</i>
	<i>Doktorlik darajasi</i>	<i>5 yil</i>
<i>Kollej</i>	<i>Kichik mutaxassis darajasi</i>	<i>2 èki 3 yil</i>

Oliy ta'lim ta'sis etgan darajalar:

<i>Texnologik kollej</i>	<i>Kichik mutaxassis</i>	<i>5 yil</i>
<i>Maxsus maktab</i>	<i>Mutaxassis daraja</i>	<i>2 èki 3 yil</i>
	<i>YUqori malakali daraja</i>	<i>4 yil</i>

YAponiyada universitetlar quyidagi 3 ta kategoriyalarga bo'linadi:

1. Dastavval YAponiya hukumati tomonidan, hozirgi kunda milliy universitet korporatsiyalari tomonidan joriy qilingan milliy universitetlar;

2. Jamoat universitet korporatsiyalari, mahalliy jamoat yuridik shaxslari, ta'lim korporatsiyalariga tegishli xususiy universitetlar tomonidan joriy qilingan jamoat universitetlari;

3. Xususiy universitetlar - umumiy universitetlar sonining 80% ni tashkil qiladi;

4. Har bir xususiy universitet o'zining no'eb ta'lim tizimi va ilmiy tadqiqotlarini taklif etadi. Bu universitetlar YAponiya ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega.

YAponida hozirgi kunda 1200 dan ziyòd universitet va kollejlari bo'lib, unda 3.22 mln. talaba tahsil oladi. YAponiyada barcha milliy universitetlar 2004 yildan boshlab korporatsiya sifatida qayta tashkil qilindi. milliy universitetlarning bunday birlashuvi ta'lim va ilmiy tadqiqotlarning yanada jonlanishiga olib keldi. SHuningdek, har bir milliy universitet moliyaviy masalalarda ham mustaqil bo'ldi. 2004 yildan boshlab jamoat universitetlari mahalliy jamoat yuridik shaxslarga korporatsiyani o'z hohishiga ko'ra tashkil etish va boshqarish imkonini berdi.

Milliy universitet korporatsiyalarini prezident boshqaruv tizimi boshqaradi, unda direktorlar kengashi mavjud bo'lib, boshqaruv va ta'lim uchun kengash organlari faoliyat yuritadi. Milliy universitet korporatsiyalari olti yillik davr mobaynida vaqtni hisobga olgan holda muvaqqat reja tuzishi kerak. Bunda Fransiya siyosatining Oliy ta'lim haqidagi siyosatida kuzatilganidek, oliy ta'lim haqidagi milliy siyosat va universitet mustaqilligi o'rtasida korporatsiya o'rnatish maqsad qilib olingan.

Milliy uinversitet korporatsiyalarida shtat birligi masalalari prezident tomonidan hal etiladi. Lekin shunga qaramay, o'qituvchilar tarkibining bandligi bo'yicha har bir fakultet èki yo'nalish o'zi qaror beradi, prezident uni ma'qullaydi.

YAponiya xususiy universitetlarida talabalarning 80% tahsil olishadi va davlatning gullab-yashnashga o'z hissasini qo'shishadi.

YAponiya ta'lim tizimidagi qator ijobiy o'zgarishlarga qaramasdan xalqaro xorij universitetlariga talab kuchli. SHu bois Maorif, Sport, Fan va texnika vazirliklari universitetlarning ta'lim faoliyatini yaxshilash borasida quyidagi ishlarni amalga oshirdi:

- *Sifat kafolati va akkreditatsiya tizimi orqali Oliy ta'lim sifatini oshirish;*

- *Bakalavriat va magistratura sifatini yanada yaxshilash;*

- *Xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirish;*

YAponiya Oliy ta'lim muassasalarining xalqaro raqobatbardoshligini oshirish maqsadida ma'lum muddat sifat kafolati va akkreditatsiya tizimi barlashtirildi.

- *Ingliz tili sinflari (guruhlari)ni tashkil etish;*

YApon talabalar ingliz tilida kerakli bilimlarni olishi uchun, xorijlik talabalar YAponiyada tahsil olishlari uchun qulaylik yaratish maqsadida mashg'ulotlar ingliz tilida tashkil etildi, ingliz tilida kurslar ochildi.

YAponiyada ko'plab universitetlar allaqachon ingliz tilida dars o'tiladigan guruhlarini tashkil etgan. Undan tashqari 50 dan oshiq oliy ta'limdan keyingi ta'lim o'ynalishida mashg'ulotlar faqat ingliz tilida olib boriladi.

“300 000 Xalqaro talabalar rejasi” tizimi

Xalqaro talabalar almashinuvi nafaqat xalqaro raqobatbardoshlikni qo'llab quvvatlaydi, balki boshqa davlatlar bilan do'stlik va hamkorlikni rivojlantiradi. SHunga ko'ra yapon hukumati hozirgi kunga qadar xalqaro talabalarni qabul qilish va yapon talabalarini chet davlat ta'lim muassasalariga katta e'tibor qaratib keldi.

1983 yil “100 000 xalqaro talabalarni qabul qilish rejasi” ishga tushdi, 2003 yil maqsadli 100 000 talaba tahsil olishga muvaffaq bo'ldi. 2008 yil 1 maydan boshlab chet ellik talabalar soni 123 829 taga etdi. 2008 yil iyul oyida jamiyatni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish maqsadida Ta'lim, Madaniyat, Sport, Fan va texnika vazirliklari va boshqa muassasalar, manfaatdor agentliklar “300 000 chet ellik talabalar rejasi” tizimini ishga tushirdi. Bu rejani to'liq amalga oshirish muddati 2020 yil deb belgilandi.

Mazkur rejaga ko'ra "Global 30" loyihasini amalga oshirish maqsadida Yaponiya universitetidan 30 tasi tanlab olindi, shulardan quyidagi 13 tasi markaz sifatida belgilandi:

Toxoki universiteti (Tohoky University)

Sukuba universiteti (Tsukuba University)

Tokio universiteti (Tokyo University)

Nagoya universiteti (Nagoya University)

Kioto universiteti (Kyoto University)

Osaka universiteti (Osaka University)

Kyusyu universiteti (Kyusyu University)

Keyo universiteti (Keio University)

Sofiya universiteti (Sophia University)

Meydji universiteti (Meiji University)

Vaseda universiteti (Waseda Uiversity)

Doshisha universiteti (Doshisha University)

Ritsmeykan universiteti (Ritsumeikan University)

Yaponiyada universitetni moliyalashtirish asosan 2 turda amalga oshiriladi: asosiy chiqimlarni moliyalashtirish, ayrim o'qituvchilarning ilmiy tadqiqotlari uchun raqobatbardosh fondlar va talabalarga moliyaviy èrdam.

Milliy, jamoat va xususiy universitetlarni musobaqa asosida moliyalashtirish ham yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Yaponiya ta'lim tizimi . Bolalar bog'shalari. Ta'limning bu bosqishiga 3-5 yoshli bolalar qabul qilinadi. Bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq ravishda 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadilar. Yaponiyada maktabgasha ta'lim muassasalarining 59,9 foizi xususiydir. 40,8 foizi munisipial (tuman) kengashlari tasarrufida, qolgan 0,3 foizi esa davlat ixtiyoridadir.

Ota-onalar va bolalar

Yaponiyada oilaviy byudjetning katta qismi bolalarning sara maktablarida puxta bilim olishlarini ta'minlashga, universitetlarga kirib bilim olishlariga sarflanadi. Oilada bola yaxshi bilim olishi ushun barsha shart-sharoitlar yaratib

beriladi. Imtixon paytlarida esa bolalar uy yumushlaridan ozod etiladilar. Ota-onalar maktab hayotining barsha sohalarida faol ishtirok etadilar, ular o'z farzandlariga barsha sohada o'rnak namunadirlar. Ular o'z bolalari o'qishiga yordam berish ushun juda ko'p o'qiydilar, maktab o'quv dasturini mukammal o'rganib oladilar.

Bolalar tarbiyasida onalarning roli va ma'suliyati kattadir. Ular o'zlarini farzandlarining oqil, dono, muloyim, odil va mehnatsevar bo'lib o'sishlari ushun oila sulolasi va davlat oldida mas'ul deb hisoblaydilar. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televidenie orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Maktabgasha tarbiya yoshdagi bolalar ushun ota-onalar oyiga o'rtasha 2-3 kitob sotib olishadi. SHu yoshdagi bolalar ushun oyiga 40 jarida nashr etiladi, ota-onalarning mutlaq ko'pchiligi bu jaridalarga obuna bo'lishadi. Bola maktabga borgunga qadar o'qishni, yozishni, oddiy hisoblash ko'nikmalarini egallashi zarur.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal yon tomonidan muxofozalangan qo'rilma bo'lib, parta ustida kitob javoni, yoritqish, soat, qalam, qog'oz, mikrokalkulyator va zaruriy ashyolar, shuningdek, kerak bo'lib qolgan taqdirda ota-onasini shaqiradigan signal tugmashalarigasha o'rnatilgan.

Yaponiya talimi tizimidagi:

- bolani maktabga puxta tayyorlash;
- bolalar ta'lim tarbiyasiga ota-onalar mas'uliyatini kushaytirish;
- o'quvshilarning nafosat va jismoniy tarbiyasiga katta e'tibor;
- o'qituvshi kadrlarga yuksak talabshanlik;
- yosh iqtidorlar bilan alohida ishlash kabilar boshqalar ushun ham namuna olsa arzugulik tomonlardir.

Nazorat uchun savollar.

1. Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimining o'ziga xosliklarini tushuntiring.

2. YAponiyada maktabgacha va boshlang'ich ta'lim, o'rta va katta maktab ta'lim tizimi, Davlat universitetlariga kirish qoidalari haqida ma'lumot bering.
3. YAponiyada —Dzyuku|| to'ldiruvchi maktablarning mazmun mohiyatini baèn eting.

6-Mavzu: Koreya va Xitoyda ta'lim-tarbiya jarayonlari.

Reja:

- 1.Koreya ta`limining xususiyatlari.
2. Janubiy Koreyada maktabgacha ta`lim.
- 3.Xitoyda ta`lim tizimining tarkibi.
- 4.Kasbiy ta`lim.

Janubiy Koreya Respublikasi ko'plab tadqiqotchilarning diqqatini o'ziga tortmoqda, sababi bu davlat postindustrial sivilizatsiya yutuqlarini egallagan Osiè-Tinch okeani regionining noèb davlatlaridan biridir. Koreyaliklar bajarilishi shart bo'lgan asosiy vazifa - o'z an'anaviy madaniyatini saqlash, sièsiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni o'z madaniy-sièsiy identivlik, SHarqning an'anaviy qadriyatlari va orientirlari bilan bog'lashga intilish deb hisoblaydilar. Bu davlatning ta'lim tizimi YUNISEF ekspertlari xulosasiga ko'ra sanoati rivojlangan davlatlar ichida —eng samaralisi||deb tan olingan.

Ko'pchilikning yagona fikricha, Janubiy Koreyaning iqtisodièti va texnikadagi yutuqlari —inson resursiga investitsiyani to'g'ri tikkanligida|| deb ta'kidlashadi. Konfutsiy davridan saqlanib qolgan zièli odamga jamoat xizmati xozirgi kungacha bor. Janubiy Koreyada 1980 yillardan beri ilmiy kasblar eng nufuzli hisoblanadi.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi yana bitta butunjahon tamoyilini amalga oshiradi: bu ta'lim va fan integratsiyasidir. Dunè amaliètida o'quv muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlarini o'z ichiga oluvchi akademik konglomeratlar samarali faoliyat olib borishmoqda. Bunday birlashuv ilm va ta'lim integratsiyasining aniq asosi bo'lib xizmat qiladi va mamlakatda yagona ilmiy-

texnik va ta'lim siyosatini olib borish imkoniyatini beradi. Oliy o'quv yurtlari va ilmiy tadqiqot institutlarining qo'shilishi bugungi kunda integratsiyaning eng samarali shakli hisoblanadi.

Ko'p rivojlanaётgan davlatlarda ta'lim bugungi kunda jamiyatning faqat sarf-harajatlar sohasi emas, balki asosiy ishlab chiqaruvchi kuchiga aylandi. YA'ni, ta'lim raqobatbardosh, jiddiy moliyaviy mablag'larni olib keluvchi soha bo'lishi kerakligi isbotlandi. Ta'limning deyarli 1-bosqichidaёq davlat va iqtisodiyatning rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi kerak. Faqat bilim olish uchungina emas, balki olingan bilimlarni amaliyotda samarali qo'llash uchun o'qish zarur.

Lekin shuni hisobga olish joizki, ta'limni tizimli modernizatsiya qilish jaraeni o'z-o'zidan eski tartib elementlarni engib o'tish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va tabiiy boshqaruvning boshqa metod va mexanizmlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Lekin bu shundoqligicha nusxa olish shaklida emas, balki yangiliklarni qabul qilish bilan birga ta'lim rivojlanish bosqichidagi eng yaxshi an'analar va qo'lga kiritilgan yutuqlarni saqlab qolishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta'lim.

Janubiy Koreyada bolalar bog'chasi umumta'lim turiga kirmaydi. Ota-onalar farzandlarini xususiy maktabgacha muassasalarga beradilar. Bu muassasalarda mashg'ulotlar koreys tilida, ingliz tilida, ba'zilarida faqat ingliz tilida olib boriladi. Bolalar bog'chasiga 3 ёshdan 5 ёshgacha qabul qilinadi. Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi oilalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bog'chalarda asosan musiqa, rasm, hisoblash darslari o'tiladi. Koreys bog'chalarida bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta e'tibor beriladi. Bolalar ёshi orasidagi farq 3 yilgacha bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim.

Janubiy Koreyada bolalar (6 ёshdan oshgan) 7 ёshdan 13 ёshgacha boshlang'ich maktabga boradilar. O'qish muddati 6 yil, majburiy va bepul. Boshlang'ich maktabda quyidagi 9 ta fanlar o'qitiladi:

Koreys tili, matematika, aniq fanlar, jamiyat haqidagi fanlar, chet tili, tasviriy san'at, musiqa. Odatda bu fanlar sinf rahbari tomonidan o'qitiladi, faqatgina ba'zi fanlar uchun maxsus o'qituvchilar tayinlanadi. Boshlang'ich ta'limdan o'rta ta'limga, undan yuqori ta'limga imtihonlar topshirish orqali emas, balki faqatgina èshiga qarab o'tiladi. XX asrning 80 yillariga qadar ingliz tili o'rta maktablarda o'qitilgan, hozirda esa boshlang'ich maktabning 3-sinfidan o'qitilyapti. Koreys va ingliz tili grammatikasi juda juda katta farqli bo'lganligi uchun ingliz tilini o'rganish juda qiyin. SHu bois ota-onalar o'z farzandlarini xususiy o'quv muassasalariga qo'shimcha o'qishga jo'natadilar. Xususiy o'quv muassasalari, ya'ni —xagvonlar|| bolalarga til o'rganishda individual èndashadilar. SHu maqsadda ingliz tilida gaplashuvchi chet elliklarni boshlang'ich maktabga jalb qilish yo'lga qo'yilgan.

Boshlang'ich maktab koreyschasiga —чходым хаккè|| deb nomlanar va boshlang'ich ta'lim ma'nosini anglatar edi. 1996 yil Janubiy Koreya xukumati bu nomni o'zgartirdi va —gukmin хаккè|| deb nomladi. Bu atama —fuqarolik maktabi|| degan ma'noni anglatadi.

Koreyada davlat tasarrufidagi boshlang'ich maktablardan tashqari qator xususiy maktablar ham mavjud. Bu maktablarning o'quv dasturlari davlat maktablari o'quv dasturlariga birmuncha mos keladi, lekin o'qitish yuqori darajada amalga oshiriladi. Masalan, kam sonli o'quvchilarga ko'p o'qituvchilarning jalb etilishi, qo'shimcha fanlarning kiritilishi, umuman ta'limning yuqori standartlarga egaligi va h.k. SHu bois ko'pchilik ota-onalar o'z farzandlarini xususiy maktabga berishga intiladilar. Lekin bunday maktablarda o'qish narxining balandligi ota-onalarni o'ylantirib qo'yadi. Boshlang'ich maktabni bitirgan o'quvchilar keyingi bosqichlarga imtixonsiz o'tadilar. Janubiy Koreyada sinflarni raqamlash odatdagiday pastdan yuqoriga emas, balki har bir ta'lim bosqichida 1 dan boshlanadi. Masalan, boshlang'ich maktab 1 dan 6 gacha, o'rta maktab (3 yil) 1 dan 3 gacha, sanaladi: boshlang'ich maktabning 1-sinfi (2,3,4,5,6-sinfi), o'rta maktabning 1-sinfi (ya'ni, o'zbek maktablaridagi 7-sinf),

oliy maktabning 2-sinfi (ya'ni o'zbek akademik litsey va kasb-hunar kollejining 2-kurs talabasi) kabi.

Janubiy Koreyada maktab tizimi: o'rta va yuqori maktablar.

Koreys tilida o'rta maktab —chunxakè|| deb nomlanadi va —o'rta maktab|| ma'nosini beradi. O'rta maktabda ta'lim majburiy, bepul va 3 yil o'qitiladi. O'rta maktabga 11 èshdan oshgan, 12 èshdagilar qabul qilinadi.

Boshlang'ich maktabga nisbatan o'rta maktabda o'quvchilarga ancha yuqori talablar qo'yiladi. Sinf rahbarlari-xangyillar o'quvchilar haètida muhim o'ringa ega, o'quvchilar ularni qattiq xurmat qilishadi. O'rta maktabda bir kunda 6 ta fan o'qitiladi, shuningdek, alohida maxsus 7-dars ham bor. O'quv dasturining negizini quyidagi fanlar tashkil etadi: matematika, koreys va ingliz tili, qator aniq fanlar, “*qo'shimcha*” fanlar: san'at sohalari bo'yicha, jismoniy tarbiya, tarix, xancha (xitoy peroglifi), etika, uy iqtisodini yuritish, kompyuter savodxonligi.

Mashg'ulotlar 45 daqiqa davom etadi. Boshlang'ich sinfdagi 9 ta fanga, o'rta maktabda yana 4 ta fan qo'shib, jami 13 ta fan o'qitiladi. Maktabda chet tillariga e'tibor kuchli. Ko'pchilik ingliz tilida bermalol gaplasha oladi.

Koreyalik o'quvchilar ingliz tilidan tashqari klassik xitoy tilini majburiy ravishda o'rganadilar. 5-sinfdan boshlab, Xitoy tarixi o'rgatiladi. Boshlang'ich maktabdagi kabi o'rta maktabda ham o'quvchi sinfdan-sinfga imtihonsiz o'tadi. Ma'lum fanlar uchun imtihonlarning standart shakllari mavjud, fan o'qituvchilar tavsiya qilingan o'quv qo'llanma va darsliklardan foydalanadilar. O'rta maktabning ko'plab o'quvchilari darsdan keyin qo'shimcha kurslar —xagvonlar||ga boradilar, èki xususiy repititorlarga qatnaydilar. Alohida e'tibor ingliz tili va matematikaga qaratilgan. Ba'zi xavgonlar bitta fanga asoslanadi, ba'zilar barcha asosiy fanlarni qamrab oladi. Bu o'z navbatida maktab mashg'ulotlarining yanada qiyin bo'lgan ikkinchi qismiga aylanadi. Undan tashqari juda irodali o'quvchilar kurash turlari va musiqa maktablariga qatnashadilar. O'quvchilar shu tariqa darsdan keyin uylariga juda kech qaytadilar.

YUqori maktab koreyschasiga —кодынхаккè|| deb nomlanadi. Koreyalik bolalar yuqori maktabga oʻrta maktabdan keyin 17 èshdan 1-kursga qabul qilinadi va 19 èshgacha tahsil oladi. YUqori maktablar bir necha turlarga ajratiladi:

- *Davlat yuqori maktablari:* Koreya Taʼlim va texnika fanlari vazirligi, Madaniyat, Jismoniy tarbiya va sayèhlik vazirligi boshqaradi;
- Umumiy yuqori maktablar: har bir viloyatdagi yuqori tashkilotlar tomonidan boshqariladi;
- Xususiy yuqori maktablar.

SHuningdek, yuqori maktablar oʻqitish fanlariga koʻra ham bir qancha turlarga boʻlinadi:

- Ixtisoslashtirilgan maktablar (qishloq xoʻjaligi, sanoat, dengiz xoʻjaligi, axborot);
- Umumiy maktablar;
- Maxsus maktablar (litsey shaklidagi maktab);
- Texnika maktablari;
- CHet tili maktablari;
- Jismoniy tarbiya maktablari;
- Sanʼat maktablari va h.

Janubiy Koreya Respublikasida taʼlim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xoʻjaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga ixtisoslashgan boʻladi.

YUqori maktab oʻrta maktab kabi majburiy emas. Biroq keyingi yillarning barchasida statistik maʼlumotlarga qaraganda 97-98 % koreys èshlari yuqori maktabni tamomlaganlar. —Ilmiy|| yuqori maktablar, chet tillar va sanʼatshunoslik maktablariga kirish ancha murakkab imtihonlarni topshirishni talab etadi. YUqori maktablar xususiy va davlat tasarrufida boʻlishi mumkin, bu maktablarda mutaxassislik berilmaydi, balki ularni keyingi taʼlim bosqichiga tayèrlaydi.

Kollejda tahsil olishni istamagan o'quvchilar kasbiy bilim yurtlariga kirib o'qishlari mumkin. Bu bilim yurtlari texnologiya, agrokultura èki moliya yo'nalishlariga ixtisoslashgan. YUqori maktablarning jadvali haqida gapiriladigan bo'lsa, har bir o'quvchi uchun kun yarmida qaytib kelish odatdagi holatga aylangan.

Janubiy Koreyada hunar maktablari 600 tani tashkil etadi. Bu maktablarning 45% bo'lajak mulkdorlarni tayèrlaydi, 23% da texnik kasb egalari etishib chiqadi. Qolgan maktablarda dengizchilik, qishloq xo'jalik ixtisosliklari o'zlashtiriladi. SHunisi diqqatga sazovorki, bu maktablarga korxonalar otaliq qiladilar. Janubiy Koreya —Ta'lim haqidagi qonun|| talablaridan biri ham shudir. Bizning Respublikamizdagi kabi Janubiy Koreyada ham alohida iqtidorli bolalarga e'tibor juda kuchli. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga Seul olimpiadasi katta ta'sir ko'rsatgan. Rivojlanishdan orqada qolgan bolalar uchun maxsus maktablar mavjud. Bu maktablarning aksariyati xususiy èki diniy tashkilotlarning xayriya mablag'lari hisobiga qurilgan.

Davlat maktablarida din fan sifatida o'qitilmaydi. Lekin 3-sinfdan boshlab —Odobnom|| kabi kabi maxsus fan joriy etiladi. Bu fan 12-sinfgacha o'qitilib, haftasiga 2 soat ajratilgan. Bu fan o'z ichiga dinni ham qamrab oladi. Din qotib qolgan bir aqida sifatida emas, qadriyat sifatida o'qitiladi. Bu butun bir tarbiya tizimi natijasidir. Ehromlarga borish, tarixiy èdgorliklar bilan tanishish, ma'naviy tarixni o'rganish maktab fanlarining majburiy davomi hisoblanadi.

Maktablar uchun o'qituvchi kadrlar tayèrlash masalasiga ham katta e'tibor beriladi. Koreyadagi barcha talabalarning 6.5% bo'lajak pedagoglardir. Mamlakatda 11 ta o'qituvchilar tayèrlaydigan kollejlari mavjud har bir provinsiya (viloyat) o'z kollejiga ega. YUqori maktab bitiruvchilari —susen|| deb nomlanuvchi standart test topshiradilar. Maktab o'quv dasturlari kirish testlari-imtihonlari mazmunini qamrab olgan. Susen 3 ta asosiy seksiya fanlardan iborat: koreys tili, matematika va ingliz tili. Undan tashqari tabiiy va ijtimoiy fanlardan tanlov asosida qator fanlar kiritiladi. Bunday test 1 yilda 1

marta topshiriladi, u intensiv tayèrgarlikni talab etadi. Bu testga bo‘lajak OO‘YU talabalari bog‘cha èshidan tayèrlanishni boshlashadi.

Testni topshirolmagan va kollejga kirish 1 yilga surilgan o‘quvchilarni —chesusenlar|| deb atashadi.

Janubiy Koreyada kasb-hunar ta’limi va oliy ta’lim tizimi.

Janubiy Koreyada oliy ma’lumotga ega bo‘lish har bir koreys fuqarosining keyingi mavqei muvaffaqiyati uchun juda katta ahamiyat kasb etadi. SHuning uchun ham bu martabali ta’lim muassasalariga o‘qishga kirishga bo‘lgan ehtièj ham katta. Janubiy Koreyada e’tibor ko‘proq matematika, koreys tili va ingliz tillariga, aniq fanlarga va jamiyat bilan bog‘liq fanlarga qaratiladi.

Janubiy Koreyada quyidagi ta’lim muassasalari turlari mavjud:

- Kollej va universitetlar (xususiy va milliy, davlat tasarrufida);
- Industrial universitetlar;
- Pedagogika institutlari;
- Sirtqi universitetlar;
- Ochiq universitetlar.

Janubiy Koreya ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida bo‘lganidek, oliy ta’lim sohasida ham chuqur islohotlar olib borilgan. Mamlakatda ta’limni isloh qilish va rivojlantirishga oid qabul qilingan qonunlar va me’èriy hujjatlarni oliy ta’limni raqobatga tayèrlash, universitet ta’limini rivojlantirishda tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirish, bitiruv maktab ta’limi va amaliy mutaxassisliklarni kuchaytirish, universitetlarning mahalliy sanoat bilan aloqadorligini yaxshilash, sanoat talablariga javob beradigan kasbiy ta’limni rivojlantirish, maktab bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ijtimoiy kam ta’minlangan oilalar va ishchilar uchun kasbiy ta’limni kuchaytirish, oliy ta’lim uchun o‘smirlar imkoniyatlarini yaxshilash, axborot asrida ta’lim boshqaruvi va uni moliyalashtirish xalqaro ta’lim almashinuvini mustahkamlash kabi dolzarb masalalarga katta e’tibor qaratildi.

Koreyada oliy ta'lim muassasalariga qabul qilish qattiq nazorat ostida bo'lib, har bir da'vogarning ma'lum bir kollej èki universitetga muvofiqligi talabani ta'limni o'zlashtirish qaydlari va standartlashtirilgan milliy test natijalari orqali belgilanadi.

Mamlakatda yagona sirtqi oliy o'quv yurti - Seuldagi sirtqi universitet o'ziga hos ahamiyatga ega. —Ochiq universitetlar|| ning vazifasi ham shunga o'xshash bo'lib, ularga ishlab chiqarishda ishlaètganlargina kirishi mumkin, ularda kirish imtihonlari yo'q. Janubiy Koreyada kollejlarning asosiy vazifasi malakali ishchilar èki bo'g'in idora xizmatchilarini tayèrlashdir. Talaba kollejni tugatgach, nazariy jihatdan birdaniga universitetning ikkinchi èki uchinchi kursiga kirish uchun xarakat qilishi mumkin. SHu bilan birga maxsus o'tish imtihonini topshirib, boshqa mutaxassislik bo'yicha ham kirishi mumkin.

Bakalavriat. O'qish muddati 4 yil. Talabalar 140-150 kredit soat atrofida tahsil oladilar. Tibbièt sohasida o'qish 6 yil davom etadi va 180 kredit soat o'qishadi. O'qish tugagach, bakalavr darajasini olganligi haqidagi diplom beriladi. Tipik yirik koreys universitetlari tarkibida 10 tadan 20 tagacha fakultetlar bor. Fakultetlar amerikacha termin bilan —kollixlar||, ya'ni koreyscha —texak|| deb ataladi. Koreyada o'quv jaraèniga axborot texnologiyalarini joriy qilishga alohida e'tibor beriladi. Natijada Janubiy Koreya dunèda o'z maktab va ta'lim muassasalarini kompyuter va internet bilan to'liq ta'minlagan ikkinchi davlatga aylandi.

Magistratura. O'qish muddati 2-3 yil. O'qish yakunida talabalar dissertatsiya èqlaydilar. Tibbièt sohasidagi talabalar Tibbièt maktabining barcha talablarini bajarib, milliy imtihon topshiradilar. O'qish yakunida magistrlik darajasi beriladi.

Doktorantura. O'qish muddati 3-4 yil. O'qish yakunida doktorlik dissertatsiyasi himoya qilinadi, og'zaki èki sohaga mos imtihon topshiriladi.

Xitoyda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim.

Xitoyda maktabgacha ta'lim bolalar bog'chalari va maktabacha ta'lim muassasalari hisoblanadi va 3-6 yoshli bolalar qabul qilinadi. Maktabgacha

ta'limining maqsadi bolani maktabga o'qishiga tayyorlashdan iborat bog'chasi mavjud bo'lib, ular davlat va xususiy muassasalarga bo'lingan. Hozirgi kunda hususiy bog'chalar soni jami bolalar bog'chalarining 30 %ini tashkil etadi.

Maktabgacha ta'lim Xitoyda jamiyatning birgalikdagi say-harakatlari natijasida amalga oshiriladi. Davlat mavjud qonunlar asosida bolalar bog'chalarini ochishga xohishi bo'lgan tashkilotlar, nodavlat-notijorat muassasalar, hamda alohida shaxslarni qo'llab-quvvatlaydi.

Xitoy maktabgacha ta'lim tizimi rivojlanish bosqichlariga nazar tashlaydigan bo'lsak, ikkinchi jahon urushiga qadar Xitoyda bolalar bog'chasi juda kam edi. Bori ham hususiy muassasalar bo'lib, unga boy oilalarning bolalari enagalari bilan kelishardi. Urushdan keyingi yillarda XXRning maktabgacha ta'lim tarixi davlatlarining asosiy rivojlanishiga mos holda 4 bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchisi: 1949 – 1957 yillarni o'z ichiga oladi. Bu davlat tizimining sobiq Ittifoq tizimiga orientatsiyalangan davri edi. Bu davrda sobiq Ittifoq mutaxassislari Xitoy mamlakatida bir necha tajriba bolalar bog'chalarini tashkil qildilar. Shundan keyin bolalar bog'chalari soni keskin ortdi. Bu bog'chalarning asosiy tamoyili “Pavlov yondashuvi” deb nomlanib, refleksiologiya asoslarini ishlab chiqqan rus olimi I.P.Pavlov nomiga qo'yilgan edi. Pedagogikada “Pavlov yondashuvi” quyidagicha talqin qilinardi: “Bolani rag'batlantirib, tergab to'g'ri tarbiyalasa, unda barcha yaxshi xislatlar va qobiliyatlarini shakllantirish mumkin”

Ikkinchisi: 1958-1965 yillarni o'z ichiga oladi. Bu yillarda bolalar bog'chalari soni keskin ortdi, lekin ular uchun joy, moddiy ta'minot va mutaxassislar yetishmas edi. Natijada maktabgacha ta'lim sifati nisbatan pasayib ketdi.

Uchinchisi: 1966-1976 yillarni o'z ichiga oladi. Bu yillar “Xitoy” madaniy revolyutsiyasi yillari deb ataldi, ziyolilar, beklarni ommaviy qatag'on qilinishi ham shu yillarga to'g'ri keladi. Xitoy ta'lim tizimida ilmsiz, kasbiy noloyiq kimsalar ko'paydi, natijada maktabgacha ta'lim tizimi juda nochor

holga kelib qoldi. Bolalar bog'chasida hayot qattiq g'oyaviy ko'rsatmalar asosida tashkil qilinardi: bolalarga revolyutsion va militaristik g'oyalar singdirilardi, Maoning asarlari va she'rlaridan parchalar yodlatishardi.

To'rtinchisi: 1980-yillardan boshlab, Xitoy iqtisodiyotining o'zgarishiga ko'ra bolalar bog'chalarida ham ma'lum o'zgarishlar yuz berdi. Xitoy pedagoglari Amerika va Yapon maktabgacha ta'lim tarbiyasi bilan qiziqqa boshladilar. Lekin bog'chalarda hanuzgacha tarbiyaga avvalgiday yondashuv mavjud.

Xitoyda bolalar bog'chasi katta bo'lib, o'rtacha 270 bola va 60 ta tarbiyachilar jamoasidan iborat. Guruhda 26 ta bola bo'lib, ularning bir qismi bog'chada kunduzgi soat 8:00 dan 18:00 gacha bo'ladilar va kechqurun uyga ketadilar. Bir qismi (5%) kechasi ham qoladilar. Chorshanba va shanba kunlari uyga ketadilar. Bog'chaga qabul soat 7:45 da boshlanadi.

Ma'lumki, Xitoy aholisi juda ko'p davlat. Shu bois ham Xitoy davlati tug'ulishni rejalashtirish sohasida qat'iy siyosat olib boradi. Har bir oila bittadan ortiq bola ko'rmasligi kerak. Oilada bola sonining chegaralanganligi otanonaning bolaga munosabatida o'z ifodasini topadi. Xitoy oilasida bittayu-bitta bolasini erkalatadi, yaxshi ta'lim berishga harakat qiladi. Bolalar bog'chasida qat'iy tartib va intizom o'rnatiladi, bolalar erkaliklari ta'qiqlanadi. Tarbiyachilar bolalarning shaxsiy hususiyatini yaxshi biladilar, lekin bu hususiyatlari tug'ma deb hisoblamaydilar. Yomon intizom ilk ko'rinishidayoq bartaraf etiladi, agar bola o'zini yomon tutsa, tarbiyachi uning yoniga kelib, bu holatini sezganini bildiradi, lekin gapirmaydi.

Bola o'z aybini tushungachgina tarbiyachi uning nomini aytib chaqiradi. Urish, xonadan haydab chiqarish, umuman jazolash man etiladi. Intizomni yaxshi ushlab turishning samarali yo'li bu – taqqoslash va rag'batdir. Tarbiyachilar bolalarga quyidagi savollarni beradilar:

- Shunday qilsa to'g'ri bo'ladimi?
- Nega noto'g'ri deb hisoblaysiz?
- To'g'ri bo'lishi uchun nima qilish kerak?

- Kim to'g'ri qildi?

Bolalar diqqat bilan eshitadilar va to'g'ri hayotiy misollarni eslab qoladilar. Har bir tartibsizlikka tanbeh beriladi, aks holda bola bu tarbiyasizlikni to'g'ri hisoblab, o'ziga singdirib olishi mumkin deb hisoblanadi.

Buyuk Xitoy filosofi Konfutsiy "Bolalar to'g'ri intizomli bo'lib tug'ilmaydilar: ularning harakterlari tajribada shakllanadi, ustoz esa to'g'ri tarbiyaga mas'uldir. Tarbiyachilar o'ta bosiq, qat'iyatli bo'lishlari lozim",- deb ta'kidlagan.

Xitoy maktabgacha ta'lim tizimini qattiqqo'lligi uchun tanqid qilishadi. Tarbiyachilar bolalarning tartibini nazorat qiladi va chegaralaydi. Bolalar mashg'ulotlarda nafaol, kattalar fikriga mutlaq qo'shiladilar. Lekin ota-onalar tarbiyachilarni o'z kasbining ustalari deb bilishadi, farzandlarini tarbiyachisiga to'liq ishonishadi.

Xitoy bolalaridagi qat'iylik va mehnatsevarlik an'anaviy fazilatlarga aylangan

Nazorat uchun savollar

1. Janubiy Koreyada maktabgacha, boshlang'ich, o'rta va yuqori ta'lim haqidagi bilimlarinigizni gapirib bering.
2. Janubiy Koreyada kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim haqida gapiring.
3. Kanada davlati ta'lim tizimining o'ziga xosliklari haqida ma'lumot bering.
4. Belgiya ta'lim tizimida 4 tipdagi o'rta maktablarning farqini ayting.
5. Xitoy maktabgacha ta'lim tizimini.
6. Xitoyda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim.
7. Janubiy Koreyada kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim tizimi.
8. Janubiy Koreyada maktab tizimi: o'rta va yuqori maktablar.

7-Mavzu: Amerika Qo'shma Shtatlarida ta'lim tizimining tuzilishi va o'ziga xos tomonlari

Reja:

1. Amerika ta'lim tizimining tarkibi.
2. AQShda maktabgacha va boshlang'ish ta'lim.
3. O'rta va oliy ta'limning o'ziga xosligi.
4. O'qituvshilar tayyorlash va malaka oshirish

Amerika Qo'shma shtatlarida ta'lim tizimining tuzilishi quyidagicha:

- bolalar 3 èshdan 5 èshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;

- 1- 8 - sinflargacha bo'lgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda 6 èshdan 13 èshgacha o'qiydilar);

- 9-12 - sinflardan iborat o'rta maktablar (bu maktablarda 14-17 èshgacha bo'lgan bolalar ta'lim oladilar). U quyi va yuqori bosqichdan iborat.

Amerika Qo'shma SHtatlarida navbatdagi ta'lim bosqichi oliy ta'lim bo'lib, u 2 èki 4 yil o'qitiladigan kollejlarda hamda dorilfununlardir. AQSHda majburiy ta'lim 16 èshgacha amal qiladi. Bu mamlakatdagi o'quv yurtlari davlat, jamoa tasarrufida, xususiy va diniy muassasalar ixtiòrida bo'lishi mumkin.

Amerikada 3 èshgacha bo'lgan bolalar tarbiyasi bilan onalar shug'ullanadilar, lekin ularga hech qanday imtiòzlar berilmagan. 5 èshdan esa «Kinder garde» deb ataluvchi tayòrlov muassasalarida ta'lim boshlanadi. Boshlang'ich maktab 6 èshdan to 13- 15 èshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Bu boshlang'ich maktablarda umumiy savodxonlik va kasbga yo'naltirish vazifalari hal etiladi. Sinfdan-sinfga ko'chish o'quvchining o'zlashtirganlik darajasiga bog'liq. Boshlang'ich ta'lim turli shtatlarda turlicha belgilangan (4, 5, 6, 8 yil). Maktablarda turli xil to'garaklar, uchrashuvlar, shoular va saèhatlar uyushtiriladi, ammo ularning hammasiga haq to'lash lozim. O'rta maktablar quyi va yuqori bosqichlardan iborat. 9 - sinfni bitirgan talabalar tanlov asosida o'rta maktabga qabul qilinadi. O'rta maktablarda to'rt yo'nalishda kasb-hunar asoslari berib boriladi.

1 - kasb-hunar ta'limi, 2 - biznes ta'limi, 3 - savdo va sanoat ta'limi hamda 4-qurilish ta'limi. Oliy ta'lim 4 asosiy bosqichda amalga oshiriladi.

1-kichik mutaxassis - 2 yillik kollejlarda amalga oshiriladi. 2-bakalavr 4 yillik kollejlarda , 4 yillik kollej èki dorifununni tugatgan 3-bosqichni davom ettirishi mumkin. Bu 1-2 yillik magistr maktabi. 4 –bosqich esa doktorantura. Oliy ta’limda ikki yo‘nalish mavjud: 1-ta’limni individuallashtirish; 2-talabaning mustaqil ishlashini amalga oshirish.

O‘qituvchi yo‘naltiruvchi rol o‘ynaydi. Asosiy maqsad talaba intellektini mashq qildirish va mantiqiy fikrlashga o‘rgatishdir.

YUqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, AQSH o‘rta maktablarida o‘z o‘quvchilariga uch yo‘nalishda: akademik, kasb-hunar, umumiy yo‘nalishlarda bilim beradi. Ayni paytda o‘quvchilarga to‘rt yo‘nalishda: qishloq xo‘jaligi, biznes ta’limi, savdo va sanoat qurilishi bo‘yicha hunar, kasb-kor asoslari o‘rgatiladi.

AQSHda har bir o‘quvchiga fanlar bo‘yicha olgan bilimlari jamlangan attestatlar beriladi. Kollejlarda o‘qish istagida hujjat topshirgan o‘qituvchilar yuqori o‘rta maktabning so‘nggi ikki yili bilimlari hajmida kirish test sinovlaridan o‘tkaziladi. O‘g‘il- qizlarning tanlagan kasbiga laèqati va qobiliyati ham aniqlanadi.

Maktablarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan vositalar elektron èzuv apparatlari (kalligrafiya va èzuv qoidalarini takomillashtirishga èrdam beradigan moslamalar) ta’lim televideniesi, qo‘lda ko‘tarib yuradigan elektron til laboratoriyasi, slaydlar, videoapparatular, kompyuter va hokazolardan iborat.

XXI asr arafasida AQSH yangi qabul qilingan «2000-yilda Amerika ta’lim strategiyasi» dasturi e’lon qilingan edi.

Turli yo‘nalishdagi asosiy maqsadlar belgilangan mazkur dasturda 2000-yilda barcha amerikalik kichkintoylarning maktabga tayèr holda kelishlari, aholining 90 foizi oliy ma’lumotli bo‘lishi, o‘quvchilarning ingliz tili, matematika, tabiiy fanlar, tarix, geografiya fanlari bo‘yicha jahonga o‘z iqtidorlarini namoyish eta olishlari, talabalarning tabiiy va matematika fani yutuqlarini o‘zlashtirishda jahonda eng oldingi o‘rinlarga chiqishlari, har bir voyaga etmagan amerikalikning iqtisodièt sohasida jahonning barcha èshlari

bilan bellasha oladigan bo'lishlari, maktablarda giëhvandlik va zo'rvonlikka barham berish, o'qish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish ko'zda tutilgandi. AQSH ta'lim istiqbollari belgilab beruvchi mazkur dastur asosida o'tgan yillar davomida juda ko'p ishlar amalga oshirildi.

Oliy o'quv yurtlarida ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha AQSH jahon mamlakatlari orasida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Bu mamlakatda ilmiy izlanishlar uchun ajratilgan mablag'ning 48 foizini davlat tomonidan, 50 foizini firma, konsern, sindikatlardan undiriladi, qolganlarini oliy o'quv yurtlarining manbalari tashkil qiladi.

Amerika boy mamlakat. Lekin bu mamlakatda bollalar ush yoshga tulgunlarisha onalarga turli moddiy imtiyozlar berish ko'zda tutilmagan.

Farzandlarga qarab uyda o'tiradimi yoki enaga yollab ishga tushadilarmi, bu onalarning ishi. O'zbekistondagi kabi keng va shinam, ikki qavatli, o'ynaydigan, uxlaydigan ovqatlanadigan alohida xonalari bo'lgan bog'sha va yaslilar Amerikada odob tusiga kirgan emas. Enaga yollash oila ushun haftasiga 200 dollardan kam tushmaydi. Bu mamlakatda 30-40 bolaga mo'ljallangan xususiy va davlat tassarufigidagi bog'shalar mavjud. Ular enaga yolashdan bir oz arzonroqqa tushadi. Lekin xar ikki holda ham, uydan olib borgan ovqatlarni yedirishadi, krovatshalar, ko'rpa, to'shak, yostiqni ota-onalar olib borishadi. Amerika bizdagidek taomnomalar o'quv dasturlari yo'q. Bolalar yozda atrofdagi ko'klamzorlarida o'ynab dam oladilar.

Bu bog'shalarda ham bolalar yoshlarida qarab turli guruhlarda tarbiyalanadilar, ularga tarbiyashi mutaxassis qaraydi, ular ovqatni tayyorlab beradi turli qo'shiqlar, she'rlar o'rgatadi, quvnoq o'yinlar uyushtiradi. Ammo har kim o'uz uslubiga muvofiq ishlaydi, umumiy qoidalar, o'quv dasturlari joriy qilinmagan.

Lekin bolalar ushun haqiqiy ta'lim-tarbiya jarayoni ular 5 yoshga to'lganlaridan keyin boshlanadi. Ana shu yoshda ular «Kinder garden» deb ataluvshi tayyorlov bog'shalariga jalb etadilar. Ular hukumat tassarufigida bo'lib bog'shalar yoki maktablar tarkibida tashkil etiladi. Bolalarni maxsus «Maktab

avtobusida» uyga olib keladilar va maktabga olib boradilar. Bunday avtobuslar yo'l-transport xodimalardan to'la muhofaza etilgan; sariq ranga bo'yalgan uning signallariga barsha transport vositalari itoat etishga majburdirlar. Maktab avtobuslarini boshqa transport vositalari quvib o'tishi mumkin emas, tartibni buzganlar qattiq jazolanadilar.

AQSh televideniya kanalida «Sezam ko'shasi» deb nomlanuvshi ko'rsatuvlar dasturi mavjud, u o'quvshilarga ingliz tili, alifbo, arifmetik amallarini, bajarish sanash, koinot, tabiat, jugrofiya, tarix, bo'yisha bilimlarni o'ta kiziqarli tarzda singdirishga harakat qiladi.

Amerika ko'pmillatli mamlakat. Lekin har bir millat o'z farzandiga milliy urf-odatlarini tilini o'rgatishga jidiy ahamiyat beradi. Ko'pinsha bu vazifalarni katta avlod amalga oshiradi.

O'zbeklar ham o'z ona-tilini, urf-odatlarini dinini o'z farzanlariga singdirishga astoydil intiladilar.

O'zbek bolalari xam Markaziy Osiyoda o'z mamlakatlari borligini biladilar, g'oyibona intiladilar, u haqda ko'p narsalarni ko'rish, eshitish, o'qishni istaydilar.

O'zbekistonga kelish har bir amerikalik o'zbeklarning muqaddas orzusidir.

Besh yoshli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarning asosini ularni maktabga tayyorlash tashkil etadi. Olti yoshli bog'sha guruhlarida bo'lsalarda, lekin bu guruhlardagi ta'lim boshlang'ish sinfdagi ta'limga yaqin turib, amalda uning dastlabki bosqishi hisoblanadi. Maktabgasha tarbiya muassasalarning ta'lim dasturi ko'p jihatdan ota onlar bilan hamkorlikda ish olib borishga mo'ljalangan, u pirovard natijada bolalarni boshlang'ish maktablarga puxta tayyorlab berishga xizmat qilishi kerak.

Boshlang'ish maktab

Boshlang'ish maktablarning asosiy vazifasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarga tulaqonli bilim, ta'lim berish ularning umuminsoniy, axloqiy xislatlariga ega bo'lib shaklanishi ta'minlashdan iboratdir.

Boshlang'ish sinflarda o'qitiladigan o'quv predmetlari va dasturlari bolalarning yoshi, muhitiga moslashgan bo'lib, ular o'quvshilarning umumiy savodxonligini ta'minlab berishdan tashqari ma'lum darajada kasb yo'nalishiga ham ega qiladi.

Sinfdan-sinfga ko'shirish o'quvshining o'qish tezligi, yozuvi, xusnixati, arifmetika, tarix, geografiya, musiqa va san'at kabi predmetlarni boshlang'ish sinf dasturi hamda darsliklari doirasida qanday o'zlashtirib olganligiga qarab belgilanadi.

Amerika maktablarida o'quv-tarbiya ishlari bilan bog'liq masalalarni to'laligisha xar bir shtat o'ziga mustaqil belgilab olish xuquqiga ega. SHu boisdan boshlang'ish maktablarda o'quv davomiyligi turli shtatlarda turlisha belgilangan. YA'ni boshlang'ish ta'lim 4,5,6,8 yillik bo'lishi mumkin. O'quvshilar shu davr ishida ingliz tili, ijtimoiy fan, tabiat va gigiena, matematika, xunarmandshilik va san'at, badantarbiya va sport predmetlaridan saboq oladilar. AQSh maktablarida o'qish har bir o'quvshi ushun faxr-iftixor bulishiga o'quvshi bilimi imkoniyati, nuqtai nazariga ishonsh hissini tarbiyalashga katta e'tibor beriladi. O'quvshilarni maktabdan bezdirish, ularni darslarga ishtiyocsiz va loqayd bo'lib qolishlari favqulodda salbiy holat hisoblanadi.

Amerikada 3 yoshgacha bolalar tarbiyasi bilan onalar shug'ullanadilar, lekin ularga xech qanday imtiyozlar berilmagan. Uch yoshdan 5 yoshgacha xususiy yoki davlat bog'chalaridan foydalanish mumkin, lekin bolalar bog'chalari kichik va bu tizim kam rivojlangan. Enaga yonlash bir haftada 200 dollarga tushadi. Bolalarda yagona bir dastur mavjud emas. Kerak bo'luvchi hamma jihozlar va kunlik ovqatni ota-onalarning o'zi olib keladi. 5 yoshdan esa «Kinder garde» deb ataluvchi tayyorlov muassasalarida ta'lim boshlanadi. Boshlang'ich maktab 6 yoshdan to 13- 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi.

8-Mavzu: Rossiyada ta`lim tizimi va turlari

Reja:

1. Rossiyada ta`lim tizimining tuzilishi.
2. Maktabgacha va umumiy o`rta ta`lim tizimi.
3. Oliy ta`lim va undan keyingi o`qish.
4. O`zbekiston Respublikasining ta`lim sohasidagi xalqaro aloqalari va uning ahamiyati

4. Rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta`lim – tarbiya va maktab haqida yuqorida bayon qilingan eng yaxshi tajribalarni o`z ta`lim tizimimizda joriy qilish Respublikamiz o`z mustaqilligini qo`lga kiritgandan keyin boshlandi.

Bu sohda bizga YUNISEF, YUNESKO kabi Xalqaro tashkilotlar, xorikiy davlatlarning O`zbekisgondagi elchixonalari amaliy yordam bermoqdalar. Respublikamizdagi ta`lim muassasalari ta`limni takomillashtirish bo`yicha xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning barcha shakllaridan foydalanayotirlar.

RespublikamIZ Oliy majlisining 1 - chakiriq IX-sesiyasida - ta`linga oid ikki muhim xujjat — «Ta`lim to`g`risida»gi Qonun «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»nyang qabul qilinishi mmamlakat ta`limini jahon andozalariga, rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta`lim-tarbiya va maktab saviyasiga olib chiqishda ulkan vokea bo`ldi.

Bizning maktabimiz jaxonda eng ilgor maktablar bo`lib qolishiga Respublika rahbariyati va hukumati tomonidan hamma shart sharoit yaratilmoqda. Bizning ta`lim tizimlarimiz ham jaxonda e`tirof etilgan ta`lim tizimlaridan biridir. SHu tufayli ham AQSH, YAponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlar ta`limining ustalari bilan o`tkazilgan uchrashuvlar va mulokotlarda Respublikamiz ta`limi tizimiga yukori baxo berildi.

SHuni ta`kidlash lozimki, Respublikamiz xalq ta`limi xodimlari oldida hozirgi

kunda eng muhim vazifa - mustakil O'zbekistonning xozirgi ta'lim tizimlarini istiqloq ruhi bilan takomillashtirish, uni o'zimizning mumtoz pedagogika an'analari bilan boyitish, chet el pedagogikasidagi ilg'r jixatlarni o'zlashtirish, yangi - yangi samarali o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahon davlat standartlari darajasiga olib chikishdir. Buning uchun esa bizning iqtisodiy rivojlangan xorijiy davlatlardagi quyidagi ilg'or tajribalarni ta'lim tizimimizda qo'llay bilishimiz maqsadga muvofiqdir. CHunonchi :

Agar biz AQSH pedagogikasidagi:

- a) bolani o'z kuchi imkoniyatiga ishonch ruhida tarbiyalash;
- b) o'quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chikarish uchun kurash;
- v) bolani kamsitmaslik, insoniy kadriyatlarini va g'ururini erga urmaslik;
- g) o'quvchining ilk davridanoq kasb-korga yo'naltirish;
- d) Vataniga faxr va iftixor ruxida tarbiyalash va x.k

YAponiya ta'limidagi:

- a) bolyani maktabga puxta tayyorlash
- b) kichkintoylar ta'lim va tarbiyasiga ota-onalar masuliyatini kuchaytirish;
- v) o'quvchilarni nafosat, jismoniy kamolatiga berilayotgan e'tibor;
- g) o'qituvchi kadrlarga yuksak talabchanlik;
- d) yosh talant sohiblari bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Germaniya ta'limidagi:

- a) tabaqalashtirib o'kitishga berilayotgan jiddiy e'tibor;
- b) o'quvchilarning mehnat, ta'limini mustahkamlash;
- v) kasbga yo'naltirish.

Fransiya ta'limidagi:

- a) maktabgacha tarbiyadanoq o'quvni predmetlashtirib tashkil etish;
- b) boshlang'ich ta'limni uch boskichda puxta amalga oshirish;
- v) o'quvni didaktik vositalar bilan ta'minlashga berilayotgan katta e'tibor;
- g) o'quv muassasalarining turli firmalar, konsernlar, korxonalar mustahkam aloqalari va boshqa ibratli jihatlar bizning ta'limga ham ko'chsa, bizning

pedagogikamiz olga qarab dadil qadam bosgan bo‘lar edi.

Albatta, ta’limga xar qanday yangilik, o‘zgartirish jiddiy tahlillar, tajribalar asosida kirib keladi. «Zo‘rlab tiqishtirish» bizning uslubiyot emas. Ayni paytda ta’limni bir saviyada qotib kolishiga ham yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. SHu sababli ham, har bir pedagog, har bir tadmshkotchki maorifimiz uchun jon kuydiradigan, elim deb, yurtim deb kuyib yonadigan bo‘lmasa, «o‘z shaxsiy manfaatlarim uchun davlat menga nima berdi emas, balki mei davlat ravnaqi uchun nima qildim» degan mulohazalar yuritadigan iqtidorli kadrlarni tayyorlashimiz kerak.

Nazorat savollari:

1. Rivojlangan davlatlar ta’lim tizimining o‘ziga xosliklarini tushuntiring.
2. YAponiyada maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim, o‘rta va katta maktab ta’lim tizimi, Davlat universitetlariga kirish qoidalari haqida ma’lumot bering.
3. YAponiyada —Dzyuku|| to‘ldiruvchi maktablarning mazmun mohiyatini baèn eting.
4. Germaniya Federal Erlarida ta’lim tizimining umumiy va farqli jihatlarini ko‘rsating.
5. Germaniyada ta’lim tizimi bosqichlari haqida gapiring.
6. Germaniyada maktab tiplari: boshlang‘ich ta’lim, yo‘nalishli ta’lim, asosiy, real maktablar, gimnaziya, fan va klassik gimnaziyalarning farqini tushuntiring.
8. Germaniyada birlashgan (umumiy) maktab turlari: kooperativ va integratsiyalashgan maktablar haqida ma’lumot bering.
9. Janubiy Koreyada maktabgacha, boshlang‘ich, o‘rta va yuqori ta’lim haqidagi bilimlarinigizni gapirib bering.
10. Janubiy Koreyada kasb-hunar ta’limi va oliy ta’lim haqida gapiring.
11. Kanada davlati ta’lim tizimining o‘ziga xosliklari haqida ma’lumot bering.
12. Belgiya ta’lim tizimida 4 tipdagi o‘rta maktablarning farqini ayting.

13. Fransiyada boshlang'ich va o'rta ta'lim, bakalavriat litseylari, universitet va oliy maktablar, Maktabga tayèrlash tizimi: —Maternelle|| haqida ma'lumot bering.

14. AQSH o'rta maktablarida 4 yo'nalishli kasb-hunar asoslarini tushuntiring.

15. Blended learning (aralash o'qitish), vebinar darslar, evristik metodlar mazmunini tushuntiring.

17. Zamonaviy ta'limda tyutor, supervizor, fasilitator, edvayzer va moderatorlik faoliyati haqida fikr yuriting.

18. Integratsion va differensial ta'limning maqsad va vazifalarini ayting.

19. Xorij ta'lim tajribasida differensial, integrativ ta'limning mazmun mohiyatini baèn eting.

20. Rivojlangan davlatlar tajribasida masofaviy ta'lim masalalari haqida ma'lumot bering.

21. Xorij mamlakatlarida to'ldiruvchi ta'lim, maxsus ta'lim turlari haqida fikringizni baèn eting.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro`yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - T.:O'zbekiston. 1997
- 2.Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, -T.:O'zbekiston. 1997 y.
3. «2017 — 2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida». 2016 yil 29 dekabr PF - 2707 –sonli qaror.
4. "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish to'g'risida" gi 2017-yil 09.09 PF–3261-sonli qaror.
5. "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2017-yil 30-sentabrdagi PF–5198-sonli Farmon.
6. Abdullayev Yo. Jahon oliy maktabi: qiyosiy tahlil. T.,2001
- 7.Isaqulova N.J, Qosimova Z.H. Xorijiy mamlakatlarda ta'lim(ma'ruza) T., 2011

8. Mutalipova M.J., Xodjaev B.X. Qièsiy pedagogika.-T: 2015y.
9. Yoldoshev G'.J. Xorijiy mamlakatlarda ta'lim T.,1995
10. Yoldosheva M.B. Obrazovanyie za rubejom. T.,2006
- 11 Fachglossar- Betriyebliche Ausbildung.Deutsch-Russisch.Bundesministerium fuir Bildung und Forschung. 2008 Boon,60 s
- 12 Richard Arum, Melisa Velez. Improving Learning Enviroment: Schol Discipline and Comporative Perspektive. Stanford Universiy Press, USA 2012.

Internet resurslari

1. www.edu.uz.
2. www.uzedu.uz.
3. www.eduportal.uz, www.multimedia.uz.
4. www.bimm.uz
5. www.giu.uz
6. www.tdpu.uz
7. www.pedagog.uz
8. www.Ziyonet.uz
9. Teacher.org, www.teacher.org.
10. www.vikipediya.org.